

České Budějovice, 2006

Vedoucí diplomové práce PhDr. Salim Murad

Jana Tomášková

Diplomová práce

OTÁZKA VSTUPU TURECKA DO EVROPSKÉ UNIE

Katedra společenských věd

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Salimu Muradovi za poskytnutí cenných rad a informací, čtené obohacující podněty a rovněž za laskavé vedení při sestavování tezí. Zároveň touto cestou děkuji svým rodičům, bez jejichž podpory bych nebyla schopna práci dokončit.

Poděkování

V Hluboké 31. března 2006

Jana Kovářová

Prohlášení o původnosti práce
Prohlašuji, že tato diplomová práce představuje původní dokument,
který byl vypracován samostatně a veškerá použita literatura je uvedena
v příložené bibliografii.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

MOTTO:

„Ne mutlu Türküm diyene.“ (Jak šťastný je ten, kdo může říci, že je
Turek)

Atatürk

PŘEDMLUVA	7
ÚVOD	8
I. ODKUD A KAM	10
I.1 Všeobecné údaje	10
I.2 Historické mezníky tureckého národa	11
I.3 Obrat k západní civilizaci	12
I.4 Proces začleňování do evropských struktur	13
II. VNITROPOLITICKÝ VÝVOJ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	17
II.1 Druhá světová válka – vojenský převrat 1960	17
II.2 Druhá Turecká republika	18
II.3 Vojenský převrat 1980 – přiznání kandidátského statusu	21
II.4 Vlada AKP a plnění kodanckých kritérií	24
II.5 Nejnovější vývoj	26
III. PROBLÉMY K DISKUZÍ	28
III.1 Přítis veliké?	28
III.2 Poznámka geograficko-ideologická	28
III.3 Hospodářská situace	32
III.4 Finanční spolupráce EU-Turecko	35
III.5 Kyperský problém	36
III.5.1 O osamostatnění ostrova	36
III.5.2 Enosis a turecká invaze	38
III.5.3 Vyhlášení Severokyperské turecké republiky	39
III.5.4 Annanův plán	40
III.5.5 Deklarace a protideklarace	41
III.6 Lidská práva	42
III.7 Kurdská otázka	43
III.8 Arménská „genocida“	47
III.9 Geopolitický kontext	49
III.10 Islám – nejspornější bod	50
III.10.1 Islámské právo	51
III.10.2 Pod závojem	52
III.10.3 Islám a lid knihy	53
III.10.4 Hnutí Fethullah Gülena	53
III.10.5 Alevité	55

III.10.6 Přehled tureckých politických stran s islámskými kořeny..... 57

III.10.7 Závěrečné poznámky..... 59

IV. POSTOJ ČLENSKÝCH STÁTŮ EU A USA61

IV.1. EVROPSKÁ UNIE61

IV.1.1 Řecko..... 61

IV.1.2 Německo..... 61

IV.1.3 Velká Británie..... 62

IV.1.4 Francie a další státy EU..... 62

IV.1.5 Česká republika..... 63

IV.2. OTÁZKA PRIVILEGOVANÉHO PARTNERSTVÍ.....63

IV.3. TURECKO-AMERICKÉ VZTAHY.....64

ZÁVĚR68

SUMMARY71

PŘÍLOHY.....73

POUŽITÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ODKAZY91

Turecko ve svém názvu nese odlesk honosné historie, která upomíná na zaslou slávu mocného sultánátu. Toto krátké slovo o sedmi hláskách možná u leckoho vyvolává pocit strachu, který částečně pramení z určitého společného podvědomí, v němž se usídlil v dobách dávno minulých, v dobách, kdy se celá Evropa třásla před tureckými válečníky dobývajícími naše krajiny.

Ovšem pro někoho znamená Turecko naopak docela aktuální hrozbu, aktuální problém, aktuální nepřítel. Na prosincovém summitu EU v roce 2004 bylo schváleno zahájení přístupových rozhovorů s touto kandidátskou zemí. Obyvatelstvo Unie se záhy názorově rozpolitilo. Na jedné straně stojí ti, kteří Turecku fandí, neboť vidí skrytý hospodářský potenciál či si uvědomují výhody geopolitické polohy této země a nebo třeba jen proto, že přistoupení takovéhoho „kolosu“ zpomalí vnitřní integraci EU; snad i právě to by mohl být lék na „bolavá místa“ rychlé se integrující Evropy. Na druhé straně se logicky vytržili zapřísáhlí odpůrci 72milionového státu: Nejčastější námitky se ozyvají na adresu hospodářské zaostalosti respektive nevyrovnanosti rozlehle země, na nevyhovující situaci týkající se dodržování lidských práv a v neposlední řadě je rovněž diskutována otázka islámského charakteru země.

Co ale ve skutečnosti o Turecku víme? Podívejme se tedy na tuto evropsko-asijskou zemi drobnohledem zaujatých diváků, kteří vnímají a kvitují její neustálé přibližování se Evropě, ale zároveň ani nepřezírají její nedostatky.

Turecko je přidruženým členem EU již od roku 1963, kdy byla podepsána asociční dohoda známá spíše pod názvem Ankarská smlouva. Ta předznamenala budoucí Celní unii a v článku 28 se zmiňuje o potenciálním členství Turecka v Evropské unii. Poprvé si Turecká republika podala přihlášku (v souladu s článkem 49 Smlouvy o EU) v dubnu 1987, nicméně kandidátkou zemi se stala až po helsinském summitu v prosinci 1999. Po zdůlnhavych jednáních a rozpacích na obou stranách byly nakonec přístupové rozhovory s Tureckem oficiálně zahájeny 3. října 2005.

V této diplomové práci čtenáři předložíme nejen základní všeobecný přehled o Turecku, který pokládáme za důležitý východzí bod k dalšímu relevantnímu diskusím, ale hlavně se zaměříme na proces a pozadí přístupových jednání Turecké republiky s EU, zejména pak na několik sporných bodů, které evropská diplomacie spolu s obyvatelstvem zemi EU pokládá za nejproblematictější.

Text je rozdělen do čtyř hlavních částí, označených římskými číslicemi. První z nich pojmenovaná ODKUD A KAM přináší již výše zmíněné základní informace o Turecku, od geografických přes demografické až po administrativní. Dále si zde připomeneme stručnou historii tureckého národa, respektive několik základních dat vyvoje od dob seldžuckých náčelníků po osmanské sultány. Další podkapitola je věnována osobě Kemala Mustafy Atatürka a jeho reformátorské činnosti, která byla nejmarkantnějším impulsem obratu Turecké republiky k Evropě. Nakonec se seznámíme s přehledem dosavadního procesu začleňování Turecka do struktur EU počínaje podpisem Ankarské smlouvy.

Druhy díl práce s názvem VNITROPOLITICKÝ VÝVOJ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE se poněkud podrobněji zabírá moderními dějinami Turecka, zejména jejich politickými peripetemi, které vedly k neustálému přerušování na už tak velmi krivolaké cestě sbližování se s Evropou. Zde máme na mysli zejména 4 vojenské převraty, kterých jsme byli svědky za poslední 50 let. V závěrečné kapitole tohoto oddílu najdeme nejnovější vývoj

přístupových rozhovorů mezi Tureckem a EU.

PROBLÉMY K DISKUZÍ – tak je nazvána třetí část textu, dále rozčleněná na 10 podkapitol, zabývající se často diskutovanými problémy v souvislosti se vstupem Turecka do EU. Poznámky k jednotlivým sporným bodům jsou podány v následujícím pořadí: velikost Turecka, ideologicko-geografické konotace, hospodářská situace, finanční spolupráce, kyprská otázka, problematika lidských práv, kurdský problém, otázka arménských genocidy, geopolitický kontext a konečně islám jakožto kulturně-náboženský činitel. Ačkoliv původně bylo zamýšleno věnovat se jednomu z výše jmenovaných témat dopodrobna, zatímco o ostatních se jen stručně zmínit, autorka se rozhodla rozdělit svou pozornost rovnoměrně, věnujíc se každému z témat, neboť se domnívá, že jediné tak je možné vyhnout se zjednodušeným výrokům a předložit ucelenou zprávu osvětlující daný stav.

Závěrečný oddíl přináší POSTOJ ČLENSKÝCH STÁTŮ EU A USA k budoucímu vstupu Turecka do Evropské unie, včetně možnosti tzv. privilegovaného partnerství. Pro lepší ilustraci v příloze naleznete mapy, tabulky a fotografie osob, o kterých se v práci často hovoří.

Uvědomujeme si, že dané téma nebylo beze zbytku vyčerpáno, ale doufáme, že tento text bude alespoň inspirovat k dalšímu zkoumání a obecnějšímu zájmu o Turecko, a zejména o jeho diplomatické aspirace.

I. ODKUD A KAM

I.1 Všeobecné údaje

Turecko, oficiálním názvem Turecká republika, se rozkládá mezi 26° - 45° východní délky a 36° - 42° severní šířky a zabírá rozsáhlé území dvou kontinentů o celkové rozloze 780 000 km². Podél severní hranice se nachává omývat vodami Černého moře, zatímco jihozápadní pás země s egejským a středomořským pobřežím vzpomíná na antické časy Trojské války. Konečně Marmarské moře, odedávna přirozená hranice mezi Evropou a Asií, je uzavřené dvojicí „tureckých“ úžin: Bosporem (šířokým 690 – 3300m) a Dardanelyami (o šířce od 1300 do 7000m). Dvě velké životodárné řeky pramení na území Turecka a ovlázejí Anatolskou náhorní planinu. Jsou jimi Eufrat a Tigris¹. Ovšem nejdelší řekou je Kizilirmak (1182 km), která se vlévá do Černého moře. Největší jezero Van Gölü se svou plochou 3713 km² dalo dokonce jméno celé jedné provincii. Nejnížší bod je roven hladině moře. Nejvyšším je bájna hora Arrarat s nadmořskou výškou 5166 m.

Administrativně se Turecká republika, která získala nezávislost 29. 10. 1923 jako násupnický stát zaniklé Osmanské říše, člení do 81 provincií (turecky *iller*) s demokraticko-parlamentním uspořádáním. Jednokomorový parlament neboli Velké národní turecké shromáždění s 550 poslanci², jež jsou voleni na 5 let, zasedá v hlavním městě, jež bylo v roce 1923 přesunuto z Istanbulu do Ankaru. Východní hranici Turecko sdílí s Gruzií (252 km), Arménií (268 km), Azerbajdžánem (9 km), Iránem (499 km), Irákem (331 km) a Sýrií (822 km). Na severozápadě hraničí Turecko s Řeckem a Bulharskem v délce 206 km, respektive 240 km.³ Nevyjasněné jsou územní nároky Turecké republiky na část území ostrova Kypř, jehož řecká část vstoupila v květnu 2004 do EU. Národnostně tvoří Turci přibližně 86 % obyvatel republiky, následují je Kurdové s 10% a Arabové se 2%.⁴ V zemi je také řada početných komunit zejména z balkánských států, ze severního Kavkazu a dalších. Naopak několik

¹ Diky projektu Jihovýchodní Anatolie, tj. 22 přehrad a 19 elektráren, na těchto řekách se Turecku otevřela možnost k strategickému řízení dodávek vody do sousedních států. Ostatně proti tomuto projektu vystoupily již Irák i Sýrie

² Turecký parlament má 550 poslanců až od roku 1998. Předtím jich bylo jen 450.

³ Viz příložená mapa Obr. 4.

⁴ Otázce náboženských a národnostních menšin je věnována samostatná kapitola III.10.

Podívejme se nyní stručně na některé zásadní mezníky v dějinách tureckého národa. Turkové jsou potomky Turkmenů, nomádských kmenů ze Střední Asie. V 10. století se některé z těchto kmenů přesunuly do Ruska, Číny a Indie, jiné začaly podnikat nájezdy do oblasti Malé Asie. Nejmocnější skupina – Seldžukové – se odtrhla a postoupila ještě více na západ. Jejich vůdce Tugrul Bey byl v roce 1055 korunován na chalífu. Tato hodnost označovala vláde celého islámského světa. Tugrulův kmen 26. srpna 1071 porazil vojska byzantského císaře Romana IV. v bitvě u Manzikertu a cela východní Anatolie se tak dostala do jeho vlivu. Ovšem roku 1243 porazila naopak mongolská vojska seldžuckou armádu u Kösedagu a Mongolové poté Anatolii vládli až do roku 1335. Tehdy zde Turkmeni zřídili malé anatolské státy (tzv. *beyliky*). Z jednoho z nich se vyvinula Osmanská říše. Její název se odvozuje od zakladatele vládnoucí dynastie Osmana I. (vládl v letech 1281 –

Urulu, Altaje a severokaspických stepí. které přicházely do Malé Asie v průběhu 10. až 12. století z oblastí jižního Turkmeny a dalšími patří k turecké jazykové skupině altajských národů. Jsou národem tureckého původu, v němž ale europoidní znaky převažují nad mongoloidními. Na etnogenezi dnešních Turků se podílely dva základní komponenty – původní maloasijské obyvatelstvo a turecké kočovné kmeny, které přicházely do Malé Asie v průběhu 10. až 12. století z oblastí jižního

1.2 Historické mezníky tureckého národa

materskou řeč jakékoliv jiné národnosti menšiny. turečtina. Od roku 2004 již neplatí ani zákaz používat kurdskou řeč či posledních průzkumů je to již 96,5%. Úředním jazykem celé republiky je stále zvyšuje: index gramotnosti z roku 2000 ukazoval číslo 82%, podle občanů. Průměrný věk v Turecku je pouhých 27 let. Všeobecná gramotnost se 26 %; v produktivním věku je celých 67,3% Turků a starších 65 let je jen 6,7% můžeme dále vysledovat věkovou strukturu obyvatel: Děti mladší 15 let tvoří z roku 2000 u mužů 68 roků, u žen 73 let. Podle internetových statistik CIA 2,2%, do roku 2005 poklesl jen na 1,09%. Průměrná délka života je dle údajů Nizozemí, Dánsko...). Průměrný roční přírůstek obyvatelstva činil v roce 1996 milionů Turků se usídlilo v různých zemích Evropské unie (Německo,

1326). Roku 1354 bylo sultánem Orkhanem dobyto město Gallipoli, čímž bylo k turecké říši připojeno první evropské území. Za vlády císaře Mehmeda II., který nechal sepsat první osmanský zákoník, přesně roku 1453, byla dobytá Konstantinopol, což v podstatě vedlo k zániku Byzantské říše. Konstantinopol byla přejmenována na Istanbul, a ten se pak stal hlavním městem Osmanské říše. V té době již ale Turci ovládali Srbsko, Bulharsko, Makedonii, Bosnu a Albanii. Roku 1460 si podrobili i celé Řecko. V průběhu 16. století upevnili nadvládu nad Arménií, Kurdistanem a východní Anatolií, dobyli Egypt, Palestinu a islámská posvátná města Medínu a Mekku; dále byl k říši připojen Bělehrad, Alžírsko, ostrov Rhodos, Bagdad, Jemen; hranice impéria sahaly až k branám Vídně, která však zůstala nepokorena.¹ V 16. století, za vlády sultána Suleymana I. *Zákonodárce* (ze všech platných zákonů sestavil jednotný kodex), se Osmanský sultánat rozkládal na rozsáhlém území rozprostírajícím se od jižního Slovenska k Dněstru na severu, ke Kaspickému moři na východě, k Marockému království na západě a Etiopii na jihu. V následujících dekáдах pak započal její pomalý úpadek. Posleze se turečtí sultáni stali de facto jen nastřčenými figurkami. Správa říše byla plně v rukou janíčárů.² V 19. století bylo Turecko, respektive Osmanská říše, dokonce nazýváno „nemocným mužem Evropy“.³ Z představy Turka, který po staletí pro Evropany symbolizoval zlého nepřitele (islám sám byl ztotožňován s militarismem⁴), nezbylo téměř nic. Metamorfovala se ve směšnou, zaostalou postavu. Z vleklé krize tuto zemi vyvedl až reformátorský duch uctivaného *Átaúúrka*, který svou republikánskou revolucí nasměroval nově vzniklý stát k Evropě.

1.3 Obrat k západní civilizaci

Turecko začalo svou „westernizaci“ ekonomických, politických i sociálních struktur již v průběhu 19. století. Nejprve reformami provedenými

¹ První obléhání Vídně se datuje k roku 1529, druhé následovalo pět druhého století později 1683.
² Janičáři byli původně členové turecké armády a pocházeli z hochů odňatých jejich křesťanským rodičům během válečných výprav. Posupně se však stali jednou z privilegiovaných tureckých kast. Tato praxe, vyzdvihující jedince z podmaněných oblastí vychovaných však již podle islámských tradic, kterým byla posleze světeřena správní funkce, se rozšířila v celém islámském světě.
³ Povšimněme si zde výrazu „Evropy“.
⁴ Tato skutečnost se rovněž odráží v mnoha uměleckých dílech. Ucelený přehled o tomto fenoménu nám například podává knižně vydaná disertace: Rataj, T.: *Obráz Turka v rané novověké literatuře v českých zemích*, Skriptorium, Praha 2002.

¹ Viz přílohy Obr. 11.
² To, že je Turecko pevně zakotveno v evropských strukturách, se odráží mimo jiné i v jeho členství v OECD a Radě Evropy, zároveň je přidruženým členem Západoevropské Unie.
³ Po zrušení chalífátu se okamžitě objevily snahy tuto instituci obnovit. Proto byl již roku 1926 svolán do Káhiry Islámský mezinárodní kongres. Ovšem k žádnému řešení se nedospělo, stejně jako při dalších dvou sjezdech v Mekce a Jeruzalémě.

Ve světě vyše zmíněných skutečností bylo přirozené, že Turecko chtělo být partnerem západních zemí rovněž na poli ekonomickém. Tato snaha se datuje zpět k roku 1959, tedy do doby krátce po vytvoření Evropských ekonomických společenství (EEC). V červenci tohoto roku Turecko vyplnilo svou první přihlášku do Společenství. Odpovědi EEC byl návrh na vytvoření „sdružení, jež by bylo v platnosti do doby, než nastanou podmínky vhodné pro

k Celní unii

1.4 Proces začleňování do evropských struktur: od Ankarské smlouvy

Tanzimatem v roce 1839, na něhož navázal roku 1856 Islahata. Pokročilo se v ní prohlášením republiky 29. října 1923, kdy se Kemal Mustafa Atatürk rozhodl při budování nového sekulárního státu pro model francouzské demokracie. V trestním právu se inspiroval Itálií, v občanském právu pak švýcarským vzorem. Občanský zákoník byl přijat 17. února 1926. Obecně lze vymezit 6 zásad, jichž se Atatürk při tvorbě mladá Turecké republiky držel: nacionalismus, republikanismus, etatismus, sekularismus, populismus a revolucionismus. Započatou cestu Turecko, poněkud sporně, potvrdilo, když se na straně spojenci až v únoru 1945 zapojilo do druhé světové války. Později, když se stalo zakládajícím členem OSN, a dále když roku 1952 vstoupilo do Severoatlantické aliance.² *Repertoar Atatürkových reforem* zahrnuje tak převratné změny jako například zrušení chalífátu³, náboženských soudů a odluku církve od státu. Mezi čisté praktické reformy můžeme započíst přechod k latinskému písmu (modifikovaná latinka se používá od 1. listopadu 1928, díky jejímuž zavedení se významně zvýšila gramotnost), počátek používání „západního“ letopočtu (26. listopadu 1925), zákaz mnohoženství a další emancipační snahy (ženy obdržely právo volit a být voleny nejprve do obecních zastupitelstev v roce 1930, do parlamentu pak v roce 1934), zavedení metrického systému (v roce 1931), zavedení příjmení k evidenci obyvatelstva (zákon z 21. června 1934), změny v obléčení, se kterými souvisí i zákaz nošení tradičních muslimských čapek – fez a jiných náboženských atributů.

vstup Turecka do EEC¹. Následující rozhovory vyústily v podpis tzv. **Ankarské smlouvy**² (v originále: The Agreement Creating An Association Between The Republic Of Turkey and The EEC) 12. září 1963. Cílem asociací smlouvy, jež vstoupila v platnost 1. prosince 1964, bylo podpoření nepřerušovaného a vyváženého posilování obchodních a ekonomických vztahů mezi oběma stranami. Smlouva dále uvedla výčet potřeb k zajištění vzestupného vývoje turecké ekonomiky a ke zlepšení stupně zaměstnanosti a životního standardu obyvatel Turecka. Aby bylo dosaženo výše zmíněného cíle, bylo zároveň ujednáno založení celní unie v perspektivě 3 fází (připravna, přechodná a závěrečná fáze).

Podmínky připravné fáze jsou detailně zpracovány v **Zatímím a Finančním protokolu**³; Oba jsou součástí Ankarské smlouvy. Zatímím protokol specifikuje roční celní kvóty na dovoz komodit pocházejících z Turecka či jen odtud dovážených. Např. nezpracovany tabák, sušené hroznové víno, sušené říky a oříšky. Finanční protokol uvádí částku 175 milionů ECU, která bude Turecku poskytnuta z fondů EEC. **Druhý a třetí finanční protokol** byly podepsány roku 1970, respektive 1977. Přičemž podíl EEC na tureckém dovozu vzrostl z 29 % v roce 1963 na 42 % v roce 1972. Během přechodné fáze se měly ekonomiky obou smluvních stran ještě více sblížit, a to zejména s ohledem na budoucí celní unii. Tento druhý stupeň neměl trvat déle než 12 let. Konečně závěrečná fáze byla podmíněna vytvořením celní unie, která by zahrnovala všechny obchodní komodity. Ankarská smlouva se zároveň odvolává na články 48, 49 a 50 Římské smlouvy ustavující EEC, a to z důvodu zabezpečení svobody pohybu pracujících obou stran.⁴

Signatáři Ankarské smlouvy se dále usnesli na vytvoření **Asociací** rady, jež by se měla pravidelně setkávat a posuzovat fungování Sdružení. Asociací rada je složena z členů vlády jednotlivých států, členů Evropské rady

¹ Viz článek 28 Ankarské smlouvy.

² Plně znění Ankarské smlouvy viz: www.deltur.ccc.eu.in/english/et_yasal.html

³ The Provisional and Financial Protocol, plně znění viz tamtéž.

⁴ Celní unie byla vytvořena v roce 1995, avšak týká se jen volného pohybu zboží, nikoliv osob. Plně znění smlouvy zakládající Celní unii viz tamtéž.

a EK a členů vlády Turecka. V předsednictví se pravidelně vždy po 6 měsících střídají zástupci Turecka a EEC.

Ankarská smlouva byla doplněna o **Dodatečný protokol**, který byl podepsán 13. listopadu 1970 a v platnost vešel 1. ledna 1973. Ten detailně rozvrhuje jednotlivé akce vedoucí k ustavení celní unie v časovém horizontu 22 let a dále žádá harmonizaci turecké legislativy s EEC v ekonomických otázkách. Tento protokol přinesl Turecku značné výhody v oblasti vývozu zemědělských produktů do zemí EEC. 92 % tureckého zemědělského exportu v roce 1971 prospívalo právě z tohoto režimu. A ačkoli jimi vyvozci zemědělských produktů jako např. Řecko, Portugalsko či Španělsko později vstoupily do Evropského společenství, Turecko si nadále udrželo pozici jednoho z nejprivilegovanějších obchodních partnerů EEC. Než přistoupíme k bodu zabývajícímu se společnou celní unií, doplníme, že v rámci finanční pomoci pramenící z ustanovení Ankarské smlouvy obdrželo Turecko celkovou částku 1,05 miliardy ECU. Z toho 78 milionů jako granty, zbytek jako nízkou úročenou půjčku.

Celní unie: Po neúspěšné přihlášce¹ do Evropského společenství se Turecko rozhodlo pro variantu celní unie. Rozhovory v Asociaci radě započaly v roce 1994 a byly dokončeny 6. března 1995. V tento den Asociální rada přijala Rozhodnutí 1/95 o kompletaci procesu celní unie mezi EU a Tureckem na průmyslové (postupně i zemědělské) zboží. Při této příležitosti EU rovněž deklarovala finanční spolupráci s Tureckem čítající částku 2,22 miliardy ECU v perspektivě pěti let. Tato suma byla určena na snížení zátěže spojené s otevřením ekonomiky evropské konkurenci a částečně na zlepšení turecké infrastruktury. 13. prosince 1995 odsouhlasil Celní unií také Evropský parlament. Rozhodnutí vešlo v platnost k 31.12. 1995. Se vznikem Celní unie zrušilo Turecko všechny poplatky a cla při dovozu průmyslového zboží ze zemí EU, dokonce začalo harmonizovat s EU systém celních poplatků při obchodu s třetími zeměmi. (Ačkoli základní zemědělské produkty nebyly zahrnuty v původním balíku, preferenční režim těchto produktů byl přijat 1.

¹ První oficiální přihlášku Turecko podalo v roce 1987. Rozhodnutím EK však bylo odmítnuto.

Jedna (1998.) Současně se Asociční rada usnesla na spolupráci v množství dalších sektorů, zejména na poli průmyslové kooperace, v sektoru energie, dopravy a telekomunikací a dále na prohloubení politického dialogu. Zároveň bylo ujednání o Celní unii označeno za „nosný kámen“ na turecké cestě k integraci do EU. Posledně byla vytvořena nová instituce – Výbor pro Celní unii – který má za úkol posuzovat stav této instituce. Výsledkem fungování Celní unie lze vidět na vývoji následujících čísel: turecký import v roce 1996 ze země EU byl USD 22,7 miliard, o rok později se zvýšil na 24 miliard a v roce 1998 již dosáhl 24,8 miliard amerických dolarů. Naopak turecký export do EU představoval v roce 1996 částku USD 11,477 miliard, v roce 1997 to bylo 12,2 a následujícího roku již 13,4 miliard USD.¹ V procentuálním porovnání objemu unijního exportu představovalo Turecko 2,7 % v roce 1999, oproti 2,3 % v roce 1995. Naopak v dovozu EU zaujímalo Turecko 1,9 % v roce 1999 zatímco v roce 1995 to bylo 1,7 %. Turecko postoupilo na 7. místo v žebříčku největších obchodních partnerů EU. Ačkoli na počátku 90. let stálo Turecko na

9. příloha.

Zmínili jsme již Asociční radu jako organ bilaterální spolupráce. Existují ale i další instituce zabývající se, respektive podporující vzájemné Evropsko-turecké vztahy. Mezi ně patří EUGS – Generální sekretariát pro záležitosti Evropské unie, jenž vytvořila turecká vláda, nebo Zastoupení evropské komise v Turecku. Z dalších institucí jmenujeme například Turecko-unijní společný poradní výbor (JCC), což je poradní organ sdružující členy Evropského ekonomického a sociálního výboru a zástupce hlavních ekonomicko-občanských organizací v Turecku. JCC se schází dvakrát do roka – střídavě v Turecku a Bruselu. Nezástupitelným zdrojem informací o procesu pokroku a plnění Kodánských kritérií jsou každoroční hodnotící zprávy Evropské komise (EK) – vydávané pravidelně na podzim.

¹ Za rok 2004 činil turecký export do EU 30 miliard USD, naopak import z Unie dosahoval 35 miliard. Dále viz Tab. 7 – 8. Podrobněji o tureckém zahraničním obchodu viz Souleimanov, E.: Ekonomický vývoj v Turecku, in: Integrace, květen 2003.

II. VNITROPOLITICKÝ VÝVOJ PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE

II.1 Druhá světová válka – vojenský převrat 1960

Druhy předseda Lidové republikánské strany, CHP¹, založené Atatürkem 9. září 1923, a zároveň také druhý prezident Turecka İsmet İnönü² udržel svou republiku za druhé světové války v neutralitě, ačkoli 13. října 1939 podepsal s Británií a Francií smlouvu, za kterou byla Turecku poskytnuta ekonomická pomoc. O necelé dva roky později, 25. března 1941, ale také uzavřel Pakt o vzájemném neútočení se Sovětským svazem. A nakonec, jen pár dní před invazí německé armády do Sovětského svazu (červen 1941), podepsal ten samý pakt s nacistickým Německem. Tato politika „neutrálního balancování“ trvala skoro až do konce války, kdy konečně v únoru 1945 vyhlásila Turecká republika válku Německu. Turecko se tímto aktem zadalo mezi vítězné spojence.

Když CHP začala po skončení 2. světové války ztrácet svou pozici, byly to ozbrojené složky, které se ujaly úlohy strážce sekulárního nacionalismu a etatismu. Armáda se tak stala státní složkou tureckého politického života disponující právním veta v Národní bezpečnostní radě ustavené v roce 1961, jež se schází jedenkrát měsíčně a zasedá v ní prezident, ministerský předseda, ministr obrany, ministr vnitra a ministr zahraničních věcí, velitel ozbrojených sil a jeho zástupce.³ 14. května 1950 se poprvé uskutečnily všeobecné otevřené volby, ve kterých vyhrála opoziční Demokratická strana (DP), která byla založena 7. ledna 1946 bývalými členy Republikánské strany Bayarem, Medersem a Koraltanem. Ještě více hlasů obdržela DP v dalších volbách v roce 1954, a to rovněž díky svému programu uvolnění pro islámské náboženské tradice. I přes čtrvrtstoletí potlačování náboženství, zůstalo přes 60 % obyvatel věřícími muslimy. V roce 1949 byla dokonce opět obnovena činnost teologické fakulty v Ankarě. Došlo rovněž k opětovné výuce

¹ Systém jediné politické strany v Turecku oficiálně skončil roku 1946, prakticky až roku 1950 při prvních otevřených volbách.

² Viz přílohy Obr. 12.

³ Až na nelehání EU byly pravomoce armády omezeny. (Prvním prezidentem bez vojenské minulosti se stal Ahmet Necdet Sezer zvolený do své funkce 5. května 2000). Nicméně armáda se i nadále těší u tureckého lidu obzvláštní oblibě a respektu.

náboženství na školách, ale zde je třeba zdůraznit, že islám byl vyučován ve formě upravené v souladu s kemalistickým nacionalismem: „Nejlépeší služba Alláhovi není modlitba ani pouť do Mekky, ale láska k Alláhovi, snaha být dobrým člověkem, sloužit státu, vlasti, národu a celému lidstvu.“¹ U velké části obyvatelstva se ale takováto metoda výuky setkala s odporem. Doba vlády DP byla viděna ve znamení liberalismu a odklonu od etatismu, ale i od sekularismu. Demokratická strana u moci zůstala až do 27. května 1960. Ovšem již od poloviny 50. let pomalu ztrácela podporu, zejména kvůli ekonomické stagnaci. Kritika opozice se ozývala i z médií. V dubnu 1960 dali svou nespokojenost najevo už i univerzitní studenti demonstracemi v ulicích velkých měst, byli však tvrdě konfrontováni s policií. Demokratická strana začala prosazovat čisté nedemokratické metody. Zpřísnila se mediální cenzura, za její vlády dokonce zmizeli někteří novináři, intelektuálové i poslanci. Bylo zavedeno stanné právo a nakonec to byla právě armáda, která 27. května 1960 Demokratickou stranu svrhla. Vojenský puč, vedený důstojníky sympatizujícími s Ismetem İnönüm, byl odůvodněn zachránou demokracie v zemi. Prezident Celal Bayar, premiér Adnan Mederes, ministři a zástupci vládnoucích stran byli vzati do vazby. General Cemal Gürsel se ujal prezidentského i premiérského úřadu. Parlament byl rozpuštěn, jeho legislativní funkci převzal Výbor národní jednoty, ve kterém zasedali zástupci armády společně s technokraty. Demokratická strana byla zakázána. Následně proběhl s celními představiteli DP soud, 15 z nich bylo odsouzeno k trestu smrti, u 12 byl poté trest snižen na doživotí. Vykonán byl na byvalém ministerském předsedovi Adnanu Menderesovi, Fatinu Zorluovi, jenž dříve zastával post ministra zahraničních věcí, a Hasanu Polatkanovi, byvalém ministru financí.

II.2 Druhá Turecká republika

Armáda, společně s drtivějším prezidentem İnönüm, v podstatě opanovala politickou scénu až do října 1965. Zajímavé je, že sekularistická turecká vláda pokračovala v toleranci vůči náboženské činnosti a dokonce umožnila vznik politických stran s náboženským backgroundem, které

¹ Muzikář, J. a kol.: *Islám v politice*, Svoboda, Praha 1987, str. 62.

požadovaly, aby země upustila od spolupráce se Západem.¹

Období mezi lety 1960 – 1980 je známo jako tzv. 2. Turecká republika.

V prosinci 1960 byl ustanoven výbor odpovědný za přípravu nové ústavy a nového volebního práva. O ústavě se 9. července následujícího roku konalo referendum, v němž byla přijata.² 15. října proběhly nové volby, ve kterých zvítězila Lidová republikánská strana (CHP). Pozadu nezůstaly ani další strany; jmenovitě Strana spravedlnosti (AP) a Strana nového Turecka (YTP). Obě se deklarovaly jako pokračovatelky zaniklé Demokratické strany. Strana spravedlnosti, která ovlivňovala turecké politické dění v průběhu další dekády, byla vytvořena 11. února 1961, a jejím prvním předsedou se stal penzionovaný generál Fagıp Gümüşpala. Poté, co tento v roce 1964 zemřel, nahradil jej Süleyman Demirel.³ Ve volbách v roce 1965 jeho strana získala 53 procent hlasů, tím i většinu v tureckém parlamentě, a fakticky tak převzala moc. Demirel se stal novým premiérem.⁴ Dalším překvapením těchto voleb byl úspěch jen nedávno vytvořené socialistické Strany tureckých pracujících, TTP, která získala 15 křesel v parlamentu. Již od roku 1968 se stupňovaly občanské nepokoje ústící z polarizace politické moci a ekonomické nestability (inflace dosahovala 78%). V červnu 1970 proběhly násilné demonstrace vedené levicovými aktivisty proti novému vládnímu ekonomickému programu. Posléze bylo zavedeno stanné právo. Velitel vzdušných sil generál Muhsin Batur varoval již v červenci 1970 prezidenta Sunaye před možnými důsledky nastalého občanského nepořádku. Svou výzvu pak zopakoval znovu koncem listopadu. Na počátku roku 1971 vydal ještě důraznější memorandum Vrchmi velitel ozbrojených sil generál Memduh Tagmac. Ovšem vláda v zásadě nereagovala. První 3 měsíce nového roku se nesly ve znamení vřzď, bombových útoků a zpráv o levicových vzpourách. Poslední kapkou, již

¹ Například fundamentalistická Strana národní spásy.
² První turecká ústava, po rozkladu Osmaňské říše, pochází z ledna 1921 a je nazývána Ústavním zákonem. V té době ale ještě neexistovala Turecká republika, ta vznikla až 29. října 1923. Pozici první ústavy v nově republice má tedy až ta z roku 1924, ve které je již exaktně jmenováno 6 hlavních principů, na nichž je mladá republika založena. V roce 1961, po vojenském puči, byla přijata nová ústava, která rozšiřuje parlament na dvoukomorový a zavádí novou instituci: Ústavní soud. Poslední, dosud platná Ústava Turecké republiky pochází z roku 1982. Senát byl opět zrušen. Nově se v ní upravila také volba prezidenta.
³ Viz příloha Obr. 15.
⁴ Do roku 1971 jím byl celkem šestkrát.

Období pověstný pohár přetekl, byl únos 4 amerických vojáku 4. března. Období Demirelovy vlády skončilo 12. března vydaním společného komuniqué vřchmím velitelům armády generálem Tagmacem a čtyřmi dalšími vojenskými veliteli, kteří obvinili parlament a vládu, že svou politikou a přístupem přivedly zemi do anarchie a ekonomické deprese. Žádali vytvoření nadstraničné vlády národního porozumění, na které by se podílely všechny politické strany, a která by se navrátila k linii kemalistických reform. V opačném případě armáda varovala, že by převzala moc přímo. Pod tíhou těchto okolností Demirel rezignoval. Nedošlo tedy k fyzickému převzetí moci armádou; hrála zde „jen“ roli zprostředkovatele. První vláda po 12. březnu byla vytvořena Nihatem Erimem. Značná část jeho kabinetu se skládala z technokratů, jež byly později nazýváni „mozkovým týmem“. Prvním krokem této vlády, která měla zavést reformy v duchu kemalismu, bylo nastolení stanného práva. Zároveň byly změněny některé články Ústavy. Erima na pozici ministerského předsedy vystřídál v roce 1972 Ferit Melen, v příštím roce následovany Naimem Taluem. K převratným změnám došlo také v CHP. Bülent Ecevit a jeho kolegové nesouhlasili s Inönüovou politikou zaměřenou proti novému režimu. Ecevitova platforma nakonec na svou stranu získala většinu členské základny CHP a Ecevit byl zvolen jejím předsedou. Ve volbách v roce 1973, jež můžeme označit jako konec období po 12. březnu, nedosáhla žádná strana absolutní většiny. Rychle po sobě se střídaly koalice vytvořené z následujících stran: Lidové republikánské strany - CHP, Strany národní spásy - MSP, Strany spravedlnosti - AP, Strany národního hnutí - MHP, Republikánské strany důvěry - CGP. Až koalice zvaná Národní fronta, která se zformovala z AP, MHP a CGP, vydržela až do roku 1977, kdy ji vystřídala vláda Druhé Národní fronty. Ta měla ale jen krátké trvání, pouze do jedna následujícího roku, neboť se nedokázala potýkat s vlekou ekonomickou krizí, jež byla krom jiného zapříčiněna tržním embargem USA, které takto reagovaly na tureckou okupaci severní části Kypru.

Z hlediska diplomatických vztahů Turecka s Evropským společenstvím, nedošlo k velkému pokroku. Plnění podmínek plynoucích z Ankarské smlouvy

a Dodatečného protokolu se zastavila na mrtvém bodě. Evropa také nesouhlasila s vojenskou operací, kterou Turecko provedlo na Kypru¹ a která vyvolala represivní opatření ve formě obchodního embarga trvajících až do roku 1978.

II.3 Vojenský převrat 1980 – přiznání kandidátského statusu

Daší proces přibližování se evropským strukturám ještě více zpomalil

vojenský převrat v roce 1980. Armáda převzala moc 12. září v důsledku polarizace politické moci doprovázené všeobecným chaosem blízkým občanské válce, při němž bylo zabito asi 4000 lidí. Také ekonomická situace byla katastrofální. Makroekonomické ukazatele z roku 1979 mluví jasně: inflace dosáhla 117,4 %, nezaměstnanost více než 25 %. Bezprostředním důvodem politického převratu byla legislativní neschopnost tureckého parlamentu. Demirelova vládnoucí AP a více levicová CHP vedena Bülentem Ecevitem se nedokázaly shodnout na schválení některých nutných aktů.²

K tomu se přidala obava z rostoucích požadavků islámské Strany národní spásy (MSP) a extrémně pravice MHP vedené penzionovaným generálem Alparslanem Türkešem. Národní obranný výbor nastolil stanné právo, zakázal veškerou politickou a odborovou činnost, rozpusťl parlament a předsedy AP, CHP, MHP a MSP poslal do vazby. Prozatímni hlavou státu byl jmenován hlavní velitel vojsk generál Kenan Evren.³ Rada Evropy, která obecně neschvaluje vměšování armády do správy státu, reagovala suspendováním tureckého členství. 6. listopadu 1983 byly vypsaný nové všeobecné volby, kterých se nesměly účastnit předpřevratové strany ani jejich vůdci. Utvořilo se

několik nových politických stran: na středopravém křídle to byla Strana národní demokracie (MDP), vedena generálem Turgutem Sunalpou, daší iniciativou byla Strana vlastní (ANAP), vytvořena Turgutem Özalem,⁴ jež slibovala ekonomické reformy a zavedení volného trhu, třetí v pořadí byla středolevá Populistická strana (HP), jejímž předsedou se stal Necdet Calp, daše tu byla Strana pravé cesty (DYP), jako nástupnická formace za zakázanou AP, a konečně Sociálnědemokratická strana (SODEP), vedena Erdalem İnönü

¹ K této problematice viz samostatná kapitola III.5.

² I po slove pokusů zvolit nového prezidenta zůstávalo Turecko bez hlavy státu.

³ Viz příloha Obr. 13.

⁴ Viz příloha Obr. 14.

system Ismeta İnönüho. Národní bezpečnostní výbor provedl všechny kandidáty a řadu z nich pak z voleb vyloučil. Ještě před tím, 7. listopadu 1982, však byla lidovým hlasováním 91 % schválena nová ústava, která ustavila sedmileté prezidentské období a navrátila se opět k jednokomorovému parlamentu. Volby vyhrála s 45,1 % hlasů strana ANAP a její předseda liberální ekonom Turgut Özal, který začal zavádět do ekonomického etatismu liberální prvky.

Sotva se Turecko dostalo z nestability vyvolané změnami na počátku 80. let, vypukla guerillová válka v jihovýchodní části země, kde Kurdská dělnická strana (PKK) bojovala za osamostatnění Kurdů.¹ Boje za nezávislost pokračují i v novém tisíciletí. Nicméně v současné době se situace poměrně uklidňuje, také díky tlaku EU na dodržování práv menšin, jenž může na kandidátské země vyvíjet. V roce 1987 podalo Turecko oficiální přihlášku do ES, ale pro tentokrát bylo odmítnuto. Ani přesto nepřerušilo svou spolupráci se Západem. Naopak. V roce 1990, v souvislosti s válkou v Perském zálivu, Turecko dovolilo vojenské koalici vedené Spojenými státy vytvořit základny pro letecké střely. V té době byl již Özal prezidentem a k moci se opět dostal jeden z činitelů chaotické situace počátku 80. let Demirel. Po Özalově smrti v roce 1993 jej dokonce nahradil v prezidentské funkci. Premiérkou se na počátku 90. let historicky poprvé stala žena – Tansu Çilliarová ze strany DYP a vytvořila koalici se sociálními demokraty. Za jejího vládnutí Turecko konečně podepsalo (6. března 1995) Smlouvu o Celní unii, proklamovanou již v Ankarské smlouvě. Zároveň bylo dohodnuto započítí reformy potřebných ke splnění kodánských kritérií.² První balík ústavních změn se podalilo v parlamentu prosadit již v létě 1995. I přes tyto nesporné úspěchy však při volbách v prosinci téhož roku (přesně 24. 12. 1995) těsně vyhrála proislámská Strana blahobytu - RP. Za úspěchem leadera strany RP Erbakana³ stala nejen zhoršující se ekonomická situace země, ale i vzednuvší se vlna návratu

¹ K této problematice následuje samostatná kapitola III.7.

² Tzv. Kodánská kritéria byla ustanovena na summitu evropských zemí v Kodani v roce 1993 jako podmínky, které musí kandidátské země splnit předtím, než se přikročí k přístupovým rozhovorům. Kodánská kritéria obsahují politické a ekonomické standardy a aquis, což v

³ Viz příloha Obr. 17.

k islámských hodnotám. A ačkoli Erbakan volby vyhrál, došlo ke krátké trvající středopravé koalici Cillarové a Yilmaze (DYP a ANAP). Nicméně RP vyhrála i doplňující volby, po nichž se Strana blahobytu spojila s DYP, a Necmettin Erbakan tak vedl první proislámskou vládu od roku 1923.¹ V polovině roku 1997 ale Erbakan z premiéřské funkce odstoupil, a to opět za přispění vojenské intervence. 28. února 1997 Národní bezpečnostní výbor varoval před nástupem extremismu. Prezident Demirel pověřil sestavením vlády Yilmaze ze strany ANAP, který vytvořil koalici se sociálními demokratickými silami a Stranou kurdských konfrontace mezi tureckými bezpečnostními silami a Stranou kurdských pracujících (PKK) v jihovýchodní části země.² Zároveň se kvůli malé skupině ostrovi v Egejském moři dostaly řecko-turecké vztahy až na samý práh vojenského konfliktu.

Ve světle těchto událostí, ale také s odůvodněním nedokonceňých reforem, členské státy EU na Lucemburském summitu v prosinci 1997 nepřiznaly Turecku na rozdíl od 8 postkomunistických zemí, Malty a Kypru kandidátský status. Náhrázkou měla být Turecku účast na Mezivládní konferenci a vytvoření speciální strategie. Nespokojené Turecko to ale odmítlo a zmrázilo diplomatické styky s EU. Následující měsíce se nesly ve znamení zhoršování vzájemných vztahů. Na vnitropolitické scéně Turecka docházelo k dalšímu střídání vlád. Považme jen, že v období let 1989 až 2002 bylo Turecko svědkem 11 různých vlád s 13 ministry zahraničních věcí. V lednu 1998 byla kvůli nerespektování sekulárních regulí ústavy Strana blahobytu zakázána. V listopadu téhož roku Mesut Yilmaz odstoupil kvůli podezření z korupce, nahradil jej Bülent Ecevit z DSP. Ten také vyhrál volby v dubnu 1999 a společně se svými koaličními partnery MHP a ANAP vládli až do listopadu 2002. Toto období se časově shoduje s uklidněním řecko-tureckých vztahů. Obě země byly současně zasazeny těžkým zemětřesením a obětavě si

¹ Islám původně představoval revolující politickou sílu především v lidových vrstvách venkova. Příčiny nového rozmachu „islámské vlny“ je možné spatřovat ve změnách sociálně ekonomické struktury. Mnoho venkovských obyvatel se přesunulo do měst za prací.
² Turecká vláda byla ze strany EU často kritizována za neschopnost vyřešit „kurdský problém“. Naopak Turecko obvinilo Unii z vměšování se do tureckých domácích záležitostí a z podporování PKK.

navzájem vypořádaly.¹ Na helsinském summitu v prosinci 1999 se Turecko konečně dočkalo kandidátského postavení. Vrcholné schůzce představitelů zemi Unie předcházela hodnotící zpráva EK, v níž bylo Turecko navrženo k získání kandidátského statusu. „Za to“ souhlasilo s intervencí Generálního tajemníka pro bezpečnost OSN ve věci vyřešení „kyperské otázky“:

II.4 Vláda AKP a plnění kodánských kritérií

Právě získaný statut na Turecko kladl i mnohem větší nárok při plnění Kodánských kritérií. V politické sféře jsou vymezena stabilitou, garancí demokracie a výsadního postavení právních institucí, a dále respektováním lidských práv a zajištěním ochrany menšin. Splnění ekonomických kritérií představuje fungování tržní ekonomiky a schopnost vyrovnat se tlakům hospodářské soutěže v rámci EU. V poslední části Kodánských kritérií, tzv. „acquis communautaire“, je třeba integrovat administrativu kandidátské země do legislativního rámce EU. Zároveň by kandidátská země měla být schopna přijmout za své záměry v utváření politické, ekonomické a peněžní unie v Evropském společenství. V návaznosti na helsinský summit vytvořila turecká vláda instituci s názvem Generální sekretariát pro záležitosti EU (EUGS), jenž řídí agendu Evropské unie ve spolupráci s ministerstvem zahraničních věcí Turecka. Jeho předsedou je Mustafa Oguz Demiralp².

K 8. listopadu 2000 připravila EK Dokument o přístupovém partnerství (angl. zkr. APD)³, v němž byly popsány podmínky a cíle, které by mělo Turecko splnit a dosáhnout jich před zahájením přístupových rozhovorů. To prakticky znamená v krátkém horizontu, tedy do jednoho roku, a středně dlouhém časovém rozpětí, tedy jednoho až čtyř let. Jako odpověď k tomuto kroku zveřejnila 19. března 2001 turecká strana Národní program – *acquis* vypracovaný úředníky z EUGS, v němž reflektuje reálné možnosti splnění podmínek vyplývajících z APD. Národní program čítá přibližně 500 stran, společně s přílohami se tento počet navýší na 1000 stran. Politická a

¹ Turecko leží v pásu s velkou seizmickou aktivitou, ve kterém dochází k častým zemetřesením. K nejsilnějším patřilo právě zemetřesení ze 17. srpna 1999, s epicentrem asi 100

km od Istanbulu; vyžádalo si 17 000 obětí.

² Viz příloha Obr. 22.

³ Znění relevantních dokumentů lze nalézt na internetovém portálu Evropské unie <http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/docs.htm>

ekonomická kritéria zabírají kolem 20 stran. Většina dokumentu se tak věnuje problematice „acquis communautaire“. Podle Národního programu by mělo Turecko zavést 4000 správních změn, novelizovat 94 zákonů a schválit 89 nových zákonů.¹

Zaroveň byl v říjnu téhož roku (2001) tureckým parlamentem přijat další balík demokratizačních reform, jež změnilly celkem 34 ústavních článků. Mezi nejzajímavější změny patří např. zrušení zákazu používání jiných jazyků než turečtiny, zkrácení povolené doby vazby, změna poměru zastupců armády a vlády ve Státním výboru pro bezpečnost ve prospěch civilních zastupců. Ostatně EU již delší dobu žádala Turecko, aby omezilo politickou moc armády. V červnu 2001 byla zakázána další z islámských stran Strana cınosti neboli Fazilet Partisi - FP, avšak její bývalí členové hned v červenci založili novou politickou stranu se jménem Saadet². Během roku 2002 došlo k dalším reformám. Např. muži přestali být právně uznáváni za hlavu rodiny, v srpnu byl zakázán trest smrti (i když s jistými výjimkami) a naopak bylo povoleno vyučování a vysílání v kurdštině.

Poté, co se Turecko stalo kandidátskou zemí, lze pozorovat několik zásadních změn v orientaci jeho zahraniční politiky směrem k Řecku. Po dlouhodobých neshodách podepsala turecká a řecká vláda řadu protokolů o spolupráci týkající se rozličné problematiky, od společného postupu v boji s terorismem až k ochraně životního prostředí. Dokonce se zástupci tureckého a řeckého parlamentu dohodli na stavbě plynovodu přes turecké území, který by zásoboval Řecko, potažmo EU.

V listopadu 2002 ve všeobecných volbách vyhrává islámská Strana spravedlnosti a pokroku - AKP.³ Ta se po svém zvolení zavázala, že se přidruží sekulárních principů zmíněných v ústavě. Premiérem se stal místopředseda

¹ Téměř souběžně byl v Turecku vydán ještě jeden Národní program, jež byva často zaměřován s tím dříve zmíněným. Jeho autorem je Kemal Dervis, váže se k ekonomickému ozdravení státu po přestálých krizích a není nijak ve spojení s administrativou EU.
² Problematika islámských stran viz kapitola III.10.6.
³ AKP vyhrála o něco více než třetinu všech hlasů. Nicméně jen jedna další strana (CHP) překročila 10 % klauzuli. Tak AKP mohla využít „technické“ výhody a získat 66 % parlamentních křesel. Viz příloha Tab. 2.

AKP – Abdullah Gül¹, pozdější ministr zahraničních věcí, který jen dočasně zastupoval předsedu Erdogana, jenž si v té době odpýkával trest za veřejnou recitaci básně, ve které jsou měšity přirovnávány ke kasárnám a minarety ke zbraním.² Mezitím, v prosinci 2002 na zasedání Evropské rady, bylo rozhodnuto, že pokud Turecko splní politickou část Kodánských kritérií do konce roku 2004, budou s ním bez odkladu zahájeny přístupové rozhovory. Recep Tayyip Erdogan vyhrál doplňkové volby na počátku roku 2003 a již v březnu 2003 byl dosazen do premiéřského křesla.³ S perspektivou vstupu do EU došlo v červenci 2003 ke schválení dalšího reformního balíčku týkajícího se svobody slova a zmenšení politické role armády. V lednu následujícího roku byl definitivně zrušen trest smrti, a to za jakýchkoliv okolností. V září⁴ byl přijat nový trestní zákoník, jenž se snažil změnit právní předpisy staré 80 let. Z přehřelého novinek jmenujme alespoň následující: byly uloženy vyšší tresty za násilnosti na ženách, mimo právo bylo také postaveno znásilnění v manželství a nově bylo klasifikováno i mučení. Obrada občanské společnosti je vidět také například v možnosti debaty ohledně masakru Arméni v roce 1915.⁵

II.5 Nejnovější vývoj

Hovory o započítí přístupových rozhovorů s Tureckem byly hlavním tématem bruselského summitu EU v prosinci 2004. Byl uznan markantní legislativní pokrok v mnoha oblastech, bylo však také upozorněno, že je ještě třeba dovést do konce. Proto se představitelé členských států dohodli na započítí negociací s odkladem na 3. říjen 2005.⁶ Byly však stanoveny dvě podmínky: Před říjnovým datem Turecko mělo podepsat Ankarskou smlouvu s desítkou nových členů EU, včetně Kypru. Turecko ovšem jižní část ostrova, jenž je členem Unie oficiálně neuznává. EU se proto domnívala, že tímto podpisem dojde k oboustrannému navázání diplomatických styků⁷. Druhým požadavkem, který měla turecká strana do října splnit, bylo přijetí balíčku šesti

¹ Viz příloha Obr. 18.
² Erdogan byl propuštěn po 4 měsících; původně měl být ve vězení 10 měsíců. Viz příloha Obr. 19.
³ V něm setrvává doposud.
⁴ Tento trestní zákoník, který byl přijat 26. září 2004, obsahuje 348 nových paragrafů.
⁵ Na toto téma viz kapitola III.8.
⁶ Srovnej Závěrečnou zprávu z bruselského zasedání summitu EU ze 17. prosince 2004: http://europa.eu.int/comm/external_relations/turkey/pdf/presidenty_conclusion16_17_12_04.pdf
⁷ Kyprskou problematiku i její „evropské“ konotace autorka zpracovala v samostatné kapitole III.5.

legislativních předpisů, což se také stalo k 1. červnu 2005. 29. června 2005 Evropská komise představila vyjednávací rámec pro Turecko, který obsahuje 35 kapitol¹. Přijímací proces je v případě Turecka postaven na třech nosných sloupech: plná implementace Kodánských kritérií a prohloubení politických reform, dále harmonizace s *acquis communautaire* a nakonec započetí dialogu v občanské společnosti. Tento poslední bod se netýká pouze samotného Turecka, ale všech členských zemí. Máme tu na mysli zejména celospolečenský dialog ohledně budoucího rozšíření EU. V turecké sekci je za něj zodpovědný istanbulský novinář Ahmet Sever. Přes zdoluhavé rokování a nevstřícný postoj Rakouska byly přístupové rozhovory s Tureckem 3. října 2005 započaty. Byly však klasifikovány jako „open-ended“ – tedy s otevřeným koncem a jejich kladný výsledek nemůže být garantován předem. S plným členstvím Turecka se nepočítá před rokem 2014. 20. října 2005 byl zahájen předstupň screening, který je *de facto* předstupněm skutečného vyjednávání. V porovnávání turecké legislativy s plánem *acquis* se projde všemi plánovanými 35 kapitolami; první je kapitola 25. zabývající se vědou a výzkumem. V průběhu přibližně 1 měsíční práce se vyhodnotí, které turecké zákony korespondují s unijním právem a co a jakým způsobem se ještě musí do legislativy kandidátské země implementovat. Jako hlavní vyjednávač byl tureckou vládou jmenován Ali Babacan², současný turecký ministr hospodářství. Turecká vláda rovněž založila Dohlízečící výbor pro vedení přístupových rozhovorů, do jehož čela ustanovila dlouholetého tureckého diplomata Oguz Demirapaa.

¹ Dokument vyjednávacího rámce pro Turecko je k nahlédnutí na internetové stránce: http://europa.eu.int/comm/enlargement/docs/pdf/st20002_en05_TR_framedoc.pdf

² Viz přílohy Obr. 21.

III. PROBLÉMY K DISKUZI

III.1 PŘÍŠ VELKÉ?

Z výsledků Eurobarometru zveřejněných 19. července 2005 vyplývá, že celých 52 % dotázaných odmítá vstup Turecka do EU, zatímco pro je 32 %. Pokud bychom rozdělili respondenty na obyvatele „starých“ členských zemí a nových, pak „nováčci“ jsou Turecku nakloněni znatelně více – z 48 % v EU 15 vyjádřilo podporu vstupu Turecka do Unie jen 32 %.¹ Odhaduje se, že v době přistoupení Turecka do EU bude stát nejlidnatějším v Unii. Zatímco současný počet obyvatelů Německa – 83 milionů – má za 15 let klesnout na necelých 80 milionů, v Turecku se předpokládá opačný vývoj. V roce 2020 by zde mohlo žít až 85 milionů lidí. Mnozí se proto přirozeně obávají, že Turecko získá, s ohledem na svou velikost a populaci, nesmírnou rozhodovací pravomoc. Je pravda, že vstup Turecka do EU povede k novému rozvržení sil v Radě a v Evropském parlamentu, ne však v Evropské komisi. Za stavu EU-28² budou mít Turecko i Německo okolo 14,5 % hlasů v Radě a 11,2 % mandátů v Parlamentu. Budou mít tedy nejsilnější hlas. Nicméně k zablokování přijetí určitého návrhu se budou muset spojit ještě s nejméně jednou velkou zemí. Jejich „proporcionální“ výhoda bude i nadále omezena nutností vytvoření koalice nadpoloviční většiny. Turecko se jednoznačně stane silným hráčem na poli EU, ale i přesto jeho členství nepovede k zásadní změně rovnováhy sil.

III.2 Poznámka geograficko-ideologická

Odpůrci přistoupení Turecka argumentují tím, že geograficky do Evropy patří jen nepatrná část jeho rozlohy. Tomu se da ale úspěšně oponovat. Například ačkoliv je Island zeměpisně mnohem méně svázán s Evropou, jeho evropský status nikdo nepopírá. I Kypř je dobrým příkladem, jakžto nová členská země EU leží východněji než většina území Turecka. Píkanímí na celé záležitosti je fakt, že nezamedbatelná část jeho obyvatele je turecké národnosti, a pokud by řecí Kypřané neodmítli sjednocení ostrova v dubnu 2004, byla by

¹ Další výzkumy veřejného mínění týkající se vstupu Turecka do Evropské unie viz příloha Tab. 3 a Tab. 4.
² Stávajících 25 členů EU plus Turecko, Rumunsko a Bulharsko.

Podívejme se nejprve na *etymologii* slova. Evropa nese jméno princezny Europé, dcery fénického krále Agenona, kterou vládece bohů Zeus unesl převtělen v byka na středozemní ostrov Krétu. Proč si však říkáme podle svedené a posléze opuštěné ženy, není zcela jasné. Jazykově bychom však mohli slovo „Evropa“ odvodit od řeckého výrazu „eurypa“, tedy *daleko znejíci* či *daleko vidoucí*, což by nám mohlo konotovat zámořské objevy a pozdější „export“ evropanství do celého světa. Ovšem nejpravděpodobnější se zdá teorie vycházející ze semitského výrazu „ereb“ značící západ. Tomu odpovídá řecké „erebos“ představující nejen *večer a temnotu*, ale rovněž *říši mrtvých*. Evropa byla svými sousedy pojmenována „Západem“ – tedy docela jistě *něčím* mimo centrum. (I dnes používáme téměř jako synonymum pro Evropu slovo Západ, ovšem mezitím se „centrum“ přesunulo právě na Západ.) Evropa–Západ byla vymezena proti Východu–Orientu již od počátku dějin.

ani významově.

Zamysleme se na okamžik nad samotnou podstatou Evropy. Kde leží její hranice, hranice jakožto politické síly a jakožto geografického celku? Odpovědi by mohlo být mnoho, stejně jako z nich plynoucích dalších otázek: Je to jen západní poloostrov Asie? Nebo ještě lépe – jakýsi neformální prostor mezi dominantní Amerikou a problematičtým Ruskem? Ci epicentrum šířící demokracii na Východ? Je to vědomí superiority zakládající se na křesťanství, obchodu a kolonizaci? Představuje garanta civilizace? Je to jen konzumní společnost? Nebo představuje vizi Blairova či Chiracova vidění světa? Jisté je jen to, že meze Evropy nejsou, ale hlavně ani nikdy nebyly pevné, geograficky

vymezena hranicemi států, jenž sdílí stejné základní hodnoty.

jasně rozlišovat mezi pojmy Evropa a EU, přičemž Evropská unie by měla být obzvlášť ve spojení s Tureckou republikou, zdá absurdní. Mělo by se tedy Maderira? Proto se toto řekneme „geografické“ vymezení hranic Evropské unie, Melilla – španělské výspy v Africe či taková Francouzská Guiana, Azory nebo existuje několik států nepatřících do EU. A naopak jaké postavení má Cauta či dnes turečtina jedním z oficiálních jazyků EU¹. Konečně i v samé Evropě

Povšimněme si, že Evropa se vnitřně sama neidentifikuje, vždy se vymezuje vůči okolí. S poukazem na politiku EU je kouzelné, jak některé principy přetvárají celá tisíciletí.

Zaměříme-li se na geografické parametry Evropy, můžeme pozorovat zajímavý vývoj. Začneme u Hérodota. V 7. století př. Kr. Evropa dle tohoto historika označovala území střední Helady, posléze obsáhla kontinent, jehož obyvatelé byli od Asie oddělení hraniční řekou Fasis (Rioni v Gruzii), poté řekou Tanais (Don) a na severu řekou Istros (Dunaj), za níž žili Keltoi. Homér naopak používal Evropu jako pojmenování řecké pevniny v protikladu k Peloponésu a ostrovům Egejského moře. V dobách nescetných řecko-perských válek se Řecko (rozuměj včetně Maloasijského území) s Persií srovnávalo jako Evropa s Asii.

Důležitým momentem zde je rovněž politické vymezení, jmenovitě forma vlády, respektive řecká svoboda proti perskému despotismu.¹ Tento fenomén vedl řeckého lékaře Hippokrata k úvaze nad rozdíly mezi Asií a Evropou. Asiáté jsou podle něho méně válkychtiví a méně divocí než Evropané. Tato disproporce je způsobena klimatem, respektive střídáním ročních období. Podobně uvažoval i filozof Aristoteles: „V Evropě, v chladu, jsou národy statečné, ale málo obratné a rozumné, proto jsou většinou nezávislé, mají málo soudržnosti a nejsou schopny vládnout jiným. Asiatské národy mají naopak rozum a obratnost, postrádají však odvahu a sílu vůle. Proto zůstávají v područí a zotročení. ... Řekové však podle Aristotela zaujmají geografickou pozici uprostřed mezi Evropou a Asií. Proto disponují dobrými vlastnostmi obyvatel obou světadílů. Řekové jsou tedy svobodní, mají nejlepší politické zřízení a jsou schopni vládnout jiným

¹ Hodnoty, které jsou často chápány jako čisté evropské – jakési evropské devizy, např. svoboda, demokracie, racionalita, humanita, jsou vlastně jen relativními pojmy. Řecká demokracie byla demokracií pouze pro nemožno vyvolených. Takovouto „demokracii“ nelze absolutně stavět do protikladu k orientálnímu despotismu. (Srov. Horyna, B.: Idea Evropy, Argo, Praha 2001, str. 21) Parafrazi Otakara Fundy bychom mohli podobně relativizovat pojem „svoboda“: Svůj sen o svobodě vyvezla Evropa za oceán, aby v jeho jménu vyhlásila Indiánům jejich zem a pak do otroctví přivezla černochozy z Afriky. (Srov. Rieger, K: EU – Češi a skepse, ISV, Praha 2004, str. 24).

národům.“¹ Tato teorie má jen tu chybu, že Řekové byli nakonec poraženi Makedonci ze studeného Severu.

Pojem Evropané (Europaeenses) byl pak použit až ve středověku kronikářem Itálie u Poitiers roku 732, v níž se „evropské“ kmeny ohrožené postupem Arabů spojily v koalici vojko a společně tak bránili svou „virtu“.

Dnes se velmi často mluví o evropské identitě, která by do ekonomicko-politického projektu EU vnesla lidský prvek. Evropa ovšem nemá jednoznačnou identitu. Identita Evropy spočívá v nejednoznačnosti evropanství. Evropa nemá ani identitu náboženskou, i když zde lze spatřovat převahu křesťanství, které je však rozštěpeno na množství protirečících si denominací. Dnešní evropská kultura obsahuje také hojně židovské a islámské prvky. Dříve měla dokonce v Evropě značnou převahu islámská věda; zejména mauruskému cordóbskému chalífátu vděčíme za mnohé poznatky. Duchovní kontakty ukončily až krizižácké války proti muslimům na Středním Východě a reconquista proti muslimům a Židům ve Španělsku. Od této doby se v nás vyvíjí jakýsi citový odpor či nechuť přicházet do vzájemného kontaktu. Avšak zjiště v globalizovaném světě musíme své předsudky potlačit a opět se od sebe navzájem učít a poznávat se. Konečně stejně jako se Abrahamovi synové Izmael a Izák společně sešli nad otcovým hrobem a uctili jeho památku, ani nám – jejich potomkům – nic nebrání, abychom našli možnost klidného soužití.

S ohledem na výše zmíněné se autorka přiklání k názoru, že není možné hledat jednotnou identitu Evropy, spíše bychom se měli vydat cestou jakési identity v jednotě, ve spojení regionů, kultur, náboženství. Takováto pluralita identity by nám mohla pomoci postupně překlenout postoje nadřazenosti a nepřátelství.

S již zmíněným aspektem „evropanství“ souvisí i rozdíly v kulturách a náboženské oblasti, na které je „evropský“ křesťanský klub velmi citlivý,

¹ Citováno podle Boer, P.: *Stručné dějiny Evropy*, Barrister & Principal, Praha 2003, str. 11.

ačkoli oficiálně zastává názor, že kulturní a náboženská diverzita je velmi žádoucí.¹ Trefně nastalou situaci (v souvislosti s reformními islamisty z turecké AKP) glosoval Zbyněk Petráček: „Proč odepisovat vládu, která se opírá o tradice islámu zhruba stejně, jako se německá CDU opírá o tradice křesťanství?“²

III.3 Hospodářská situace

Hned v úvodu je třeba zdůraznit, že ekonomická situace Turecka je jedním z klíčových témat předstupních rozhovorů. Avšak oproti obecnému povědomí příprava Turecka na vstup do EU z ekonomického hlediska nebude signifikantně náročnější než tomu bylo u jiných kandidátských zemí. Dalo by se dokonce říci, že v mnoha ohledech je Turecko připraveno lépe než bylo např. Polsko či Bulharsko na začátku přístupových rozhovorů.³ Pro odpuřce tureckého vstupu nicméně představuje neoddiskutovatelnou překážku a vskutku, Turecko je hospodářsky velmi nerovnoměrně rozvinuté. Existují významné rozdíly mezi zaostalými jihovýchodními oblastmi, kde v zemědělství pracuje ještě celá třetina Turku, ačkoli v na tvorbě HDP se tento sektor podílí jen 12 %, a průmyslovým středozápadem s jeho strojřinstvím a sférou služeb. Zároveň však podtrhněme fakt, že Turecko po několika ničivých hospodářských krizích z přelomu tisíciletí bylo schopné nastartovat takový ekonomický růst⁴, že se zařadilo mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky zemí Organizace pro evropskou spolupráci a rozvoj (OECD). Ačkoli HDP na obyvatele dosahuje hodnoty jen 29 % průměru EU⁵ (což je však zároveň více než v současné době v Bulharsku či Rumunsku), ekonomický růst za poslední tři roky se pohyboval mezi 6 až 7 % a i do budoucnosti se počítá s trvalým růstem okolo 5 %. Nezaměstnanost postupně pomalu klesá k hodnotám evropského průměru. Inflace se v posledních letech z trojmístných čísel, kterých dosahovala na počátku 90. let, snížila natolik, že bylo možné k 1. lednu 2005 uskutečnit přechod na novou měnu. Původní Turecká lira (TRL) se

¹ Viz slogan EU „Spojení v odlišnostech“.

² Srovnej Týdeník Respekt, číslo 40 z 3. 10. 2005, str. 3.

³ Srovnej Barysch, K.: The economics of Turkish accession, in: www.cer.org.uk
⁴ K tomu i ostatním ekonomickým ukazatelům viz příloha Tab. 5 – 8, Obr. 1 a 2.
⁵ Česká republika se pohybuje ve srovnání HDP per capita na 60 % průměru EU-25.

převáděla v kurzů: 1 000 000 TRL ku 1 Nové turecké lire (YTL).¹ Z toho, jak vypadalo Turecko před 10 lety a jaký nesmírný pokrok učinilo, si můžeme představit obrázek, který se nám naskytne za další desetiletí. „Stejně jako může stabilní prosperující Evropa Turecko podporovat a pomáhat mu, tak může neproduktivní a stárnoucí Evropa Turecko odmítnout a ponížít.“² Krátce, silný růst, padající inflace a velký výrobní vzestup charakterizují nadcházející ozdravení tamní ekonomiky.

V nedávné době byl přijat nový institucionální rámec, tzv. Národní program, vytvořený Kenalem Dervisem³, pro monetární i fiskální politiku stejně jako pro výrobní, pracovní i finanční trh. Reforma by měla také plně oddělit státní a soukromý sektor. Hlavním problémem tamní ekonomiky však stále zůstávají nesmírně zahraniční dluhy.⁴ V roce 2004 překročily částku 161 miliard USD⁵. Veřejné dluhy v nových členských státech EU dosahují částky přibližně 40 % HDP. Turecka výše dluhu je však se svými 70 % z HDP téměř dvojnásobná⁶. Další překážkou je významný rozsah neregistrovaných aktivit, které se odhadují na více než 50 procent z celkové zaměstnanosti a podstatně tak snižují daňové výnosy. Soukromý sektor je obecně charakterizován jako silný a rychlé rostoucí. V budoucnu se počítá s další privatizací a restrukturalizací bank⁷, které by měly zvýšit ekonomickou efektivitu a zatraktivnit zemi pro zahraniční investory. Prozatím Turecko zůstává na žebříčku zemi FDI (Foreign direct investment) nelichotivé 86. z 91 míst. Aby v tomto směru došlo ke změně, respektive aby se zahraniční investoři nemusel

¹ Po dobu jednoho roku byly v oběhu obě měny současně. Nové bankovky mají hodnotu: 1, 5, 10, 20, 50 a 100 YTL; k dispozici jsou i mince: 1, 5, 10, 25 a 50 kurusů a 1 YTL (viz příloha Obr. 10). Plány kurzů TL k Euro ze 7. 4. 2006: 1 YTL = 0,6121 € (říjen 2004: 2 706 013 TL = ₺ 1; leden 2005: Kč 16,711 = YTL 1; říjen 2005: Kč 18,171 = YTL 1,-), zdroj ČNB.
² Citace Davida Tongea, bývalého zpravodaje Financial Times, z článku How Western is Turkey? In: Europe's World, Autumn 2005, str. 121.
³ Nezaměňovat tento Program s Národním programem AQUIS!
⁴ Zahraniční dluh Turecka činil v roce 1980 15,2 mld \$, v roce 1990 to bylo již 49,1 mld \$ a v roce 1999 vzrostl až na 111,2 mld \$. (Souleimanov, E.: Ekonomický vývoj v Turecku, in: Integrace, květen 2003, str. 102). Veřejné dluhy dosahují 70 % tureckého HDP, přičemž veřejné dluhy dosahují 13 % čínských.
⁵ www.die.gov.tr/ep/excel/11_11.xls
⁶ Veřejné dluhy dosahují 70 % tureckého HDP, přičemž veřejné dluhy dosahují 13 % čínských.
⁷ Bankovní reforma již Turecko stála přes 50 miliard \$, což je v zásadě jeden z důvodů rostoucího zahraničního dluhu.

a dále www.die.gov.tr/ep/Eng.htm.
 Economic%20Data, www.oecd.org/document/44/0,2340,en_2649_33804140_1_1_1_1_1,00html, a dále www.die.gov.tr/ep/Eng.htm.
 Ekonomické ukazatele na: www.economist.com/countries/Turkey/profile.cfm?folder=Profile-
 6 Veřejné dluhy dosahují 70 % tureckého HDP, přičemž veřejné dluhy dosahují 13 % čínských. Srovnaj

bát o své vklady, je třeba dosáhnout stabilního prostředí. To ale rovněž předpokládá nezávislé soudy, zajištění spravedlivé hospodářské soutěže apod. Turecko by pak se svou levnou pracovní silou mohlo jen získat na vyjimečném postavení pomyslné „brány“ mezi Evropou a Blízkým východem. Z hlediska vývozu a dovozu je největším partnerem Turecka Spolková republika Německo, následovaná Ruskem, Velkou Británií, USA, Francií a Itálií.¹ Hlavní vývozní komoditou jsou pšitom v Turecku rozinky, další ovoce a zelenina, dále ocel a železo a konečně také oděvní látky.

Pokud uvážíme dané skutečnosti v návaznosti na systém přerozdělování financí v rámci EU, dojdeme k následujícímu závěru. V současné době evropský rozpočet redistribuuje vložené finance, které víceméně odpovídají HDP jednotlivých zemí. Vydaje EU jsou v první řadě určeny do sektoru zemědělské politiky (asi ze 48 %) a dále směřují do oblasti tzv. „vyrovnávací“ politiky (cca 33 %). Jinými slovy, tyto vydaje se snaží snížit rozdíly mezi chudými a bohatými zeměmi či regiony v rámci EU. Jelikož Turecko můžeme v porovnání s evropským průměrem ohodnotit jako relativně chudší zemi s rozsáhlou zemědělskou oblastí, plynula by mu v případě jeho plného členství z evropského rozpočtu nezanedbatelná částka, která se odhaduje na 16 až 27 miliard Eur.² Předpokládá se ovšem, že v horizontu 10ti let, v němž se s přístupem Turecka počítá, se pravidla přerozdělování financí EU poněkud pozmění. Nehledě na fakt, že se pro Turecko (stejně jako pro Českou republiku) uvažuje pro Turecko o zavedení přechodných období právě v případě čerpání financí určených na zemědělskou politiku. Měli bychom podotknout, že v době možného přístupu do EU bude mít právě Turecko ze všech zemí EU nejvíce obyvatel v produktivním věku, kteří budou svými daněmi výrazně přispívat stárnoucí Evropě.³ Toto v kontextu očekávaného

¹ Viz příloha Tab. 4 a 5.

² Oswald, A., Schmelz, A.: Eureka!, Netzwerk Migration in Europa, Berlin, 2005, str. 35.

³ Předpokládá se, že pracovní síla v Turecku bude pokračovat v růstu přibližně o 1 % ročně ještě asi jednu generaci. Je však zároveň třeba podotknout, že v oblasti ekonomického růstu není na prvním místě kvantita, ale kvalita pracovní síly. Zde je zneklidňující fakt, že Turecko investuje poměrně málo do vzdělání. Jasně nám to ukazují následující čísla: celkové vydaje na vzdělání zobrazené jako % z HDP představují v Turecku 3,91 v porovnání s Madarskem (5,15) či Portugalskem (5,31). Srovnání demografické statistiky Turecka a Německa viz příložený graf Obr.3.

nadálého růstu¹ turecké ekonomiky ani vzdáleně nepovirzuje obavy skeptiků, že by se Turecko mohlo stát jakousi „černou dírou“ na evropské daně. Krom toho, jak už bylo řečeno, se v té době bude evropský pracovní trh potýkat s rychle stárnoucí populací, tudíž nebude problémem nezaměstnanost, ale spíš nedostatek pracovní síly. Patrně již také nebude pro Turky tak výhodné, vzhledem k jejich rostoucí ekonomice, emigrovat za prací. Jak tvrdí Daniel Gros ve své stati *Ekonomické aspekty Turecké žádosti o členství v EU*: „Z těchto důvodů je naprosto neuzitečné a nesmyslné spekulovat, kolik tureckých pracovníků by se mohlo přesunout do zemí EU; notabene za předpokladu stavu dnešního pracovního trhu.“²

Pokud bychom tedy měli shrnout ekonomické požadavky EU na Tureckou republiku v ekonomické oblasti, mohli bychom jmenovat v zásadě několik základních kategorií: snížit rozpočtový deficit a dále snižovat inflaci, posilovat status právního státu a postavení obchodních soudů, zlepšit dohled nad finančním sektorem, zrychlit proces privatizace, zvýšit investice do vzdělání a nakonec zatraktivnit hospodářské klima pro zahraniční investory. Nedávno také Světová banka zveřejnila studii „Turecko: ekonomické memorandum 2006“, v němž navrhuje reformy, které by měli Turecku pomoci v přípravě vstupu do EU³.

III.4 Finanční spolupráce EU-Turecko

Počátek této spolupráce se datuje zpět do roku 1963, kdy byla podepsána Ankararská smlouva deklarující poskytnutí peněžní podpory určené k ozdravení turecké ekonomiky a sociálnímu rozvoji. V režimu tří finančních protokolů z let 1964 až 1981 získalo Turecko od Evropské investiční banky (EIB) a EU nízko úročené půjčky v celkové částce 680 milionů⁴ €. V roce 1980

¹ Zajímavý je rovněž názor, že za nebyvalým ekonomickým růstem Turecka jsou tzv. Zelené peníze. To jsou peníze vydělané dělníky v zahraničí (hlavně Německu a některých arabských zemích – např. v Saudské Arabii) a přivezených do Turecka v „kuftrech“, Zelené peníze by měly představovat 6 – 12 miliard USD. Srov. článek M. Rubina: Green money, Islamist Politics in Turkey, in: Middle East Quarterly, Winter 2005.

² In CEPS Policy Brief, str. 69, April 2005.

³ Znění zprávy viz: <http://www.worldbank.org/t/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXT/0,contenMDK:20835932~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:361712,00.html>

⁴ Přesný rozpis grantů a půjček ze strany EU Turecku viz: <http://www.delur.cec.eu.int>.

byl Evropskou unií garantován balíček speciální pomoci obnášející 75 miliard eur. Ovšem poté, co v Turecku došlo k vojenskému převratu a s poukazem na permanentní porušování lidských práv, se EU rozhodla část (= 29 miliard eur) v rámci Programu zvláštní pomoci. Peníze z těchto programů byly adresně přidělovány zejména na projekty týkající se zdravotnictví, vzdělání apod. V období války v Perském zálivu poskytla EU Turecku bezúročnou půjčku v hodnotě 175 miliard eur na pokrytí škod způsobených právě touto vojenskou akcí. Do roku 1999 – tedy do doby, než Turecko získalo status kandidátské země – obdrželo v mnoha dalších režimech a v rámci různých programů od Evropské unie navíc 95 miliard eur na granty a 855 miliard eur v půjčkách. Od roku 1999 je již jakákoliv peněžní podpora před-vstupně orientována. Například rozpočet na rok 2005 činil 300 miliard eur, na letošní rok je vypsána částka 500 miliard eur. V letech 2007 až 2013 by Turecko mělo ročně dostávat 1 miliardu eur¹.

Na závěr kapitoly věnované hospodářské situaci v Turecku je třeba opět vyzdvihnout nezanedbatelnou úlohu Mezinárodního měnového fondu (IMF)² a EU v procesu ekonomického růstu. Bezsporně se zde opakuje situace z bývalých kandidátských zemí, kdy EU podmiňuje přidělení určitých grantů uskutečněním specifických legislativních opatření apod., což na druhé straně napomáhá vybudování a dodržování zákonů právního státu, pravidel hospodářské soutěže i respektování lidských práv.

III.5 Kyperský problém

III.5.1 Osamostatnění ostrova

Kypr je se svými 9251 km² třetím největším ostrovem v Středomoří. U jeho břehů se, podle antických bájí, z mořské pěny zrodila krásná Afrodité. I přes takovýto počátek se už nadále jakákoliv romantika ostrova vyhybala. Po 300lete nadvládě Osmanů se říše přešla roku 1878 správa Kypru na Brity, ačkoli Turci zůstali formálně vlastníkem ostrova. Poté však, co Turecko

¹ Podrobnější analýza viz http://europa.eu.int/comm/enlargement/turkey/eu_relations.htm
² Michael Deppler, ředitel evropské sekce IMF, uvádí Turecko jako klasický případ úspěšné stabilizace.

roku 1914 vstoupilo po boku Německa do 1. světové války, došlo k britské anexi Kypru a roku 1925 se Kypr oficiálně stal britskou královskou kolonií. V roce 1955 začali kyperští Řeci pod hnutím Národní organizace kyperských bojovníků (EOKA) proti britské správě guerilliskou válku s cílem „enosis“, tedy spojení s Řeckem. Řecké ozbrojené skupiny tehdy zavraždily mnoho tureckých obyvatel ostrova. Důležitou roli v novokyperské historii hrála řecká ortodoxní církev. Prvním prezidentem byl v roce 1959 zvolen arcibiskup Makarios. Ostrov obdržel nezávislost na Velké Británii v roce 1960 poté, co řecká a turecká komunita dosáhly shody na ústavě. Bylo podepsáno partnerství (tzv. „The Treaty of Guarantee“) mezi obyvateli Kypru obojího původu, společně s tureckou, řeckou a britskou vládou. Velká Británie, Řecko a Turecko se staly jakýmisi garanty nově vzniklého samostatného státu. O tři roky později vypukla vlna násilí mezi ostrovními Řeky a Turky vyvolaná Makariovou snahou o ústavní změny znevýhodňující Turky. Mnoho Řeků se přesunulo na ostrov, aby napomohlo anexi k Řecku. Turecké etnikum bylo svými řeckokyperskými partnery násilím vytlačeno ze všech politických orgánů nové republiky.

V roce 1964 vyslala OSN na ostrov mírové síly UNFICYP¹, ale ani ty nezaslavily vzniklé násilí. Od června 1968 do července 1974 proběhly 4 fáze dvoustanných (řecko-tureckých) rozhovorů, které však byly z hlediska urovnání konfliktu neúspěšné. „Ústavení revoluční řecké vlády, formálně vedené civilním politikem Kolliasem, po vítězství praviceového vojenského puče v dubnu 1967, oživilo v Athénách i v Ankarě naději na odstranění překážek bránících vzájemnému sblížení obou zemí. Turecký kabinet Süleymana Demirela patřil k prvním, který režim řecké vojenské junty diplomaticky uznal.“² Zástupci obou vlád se dokonce setkali na řecko-tureckých hranicích v západní Thracii v září 1967 a řecká strana Turecku navrhla získání vojenské základny na Kypru výměnou za svůj souhlas k enosis. S tím ovšem Turecko souhlasit nemohlo.

¹ Tato speciální vojenská instituce byla zřízena 4. března 1964 rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN č. 186. Má za úkol zabráňovat ozbrojeným střetům obou etnik.
² Hradecký, P.: Řekové a Turci, nepřátelé nebo spojenci?, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, s. 101.

Zatímco obě „materské“ země nemožily najít společnou řeč, Makarios dočtil toho, že jeho vláda (i bez účasti tureckého etnika) byla třetími stranami, v rámci snahy o zachování jednoty ostrova, uznána jako jediná legitimní, ačkoliv to ve své podstatě podporovalo tehdy platné Ústavě. A to je rovněž základem dnešního mezinárodněprávního problému. Stávající situace totiž právně ignoruje existenci kyperských Turků na ostrově.

III.5.2 Enosis a turecká invaze

Aténská vojenská junta, v čele s bývalým šéfem vojenské policie Dimitriem Ioannidisem, se ale nezdávala a chystala na Kypru státní převrat s následným připojením ostrova k Řecku. Odvolávali se přitom na počtemi převahu řeckého etnika. „Hazardní plán vycházel z předpokladu, že kyperský režim nebude schopen pociť vzdorovat, že Spojené státy, vnímající Makaria jako prosovětského a proarabského politika, přivítají jeho svržení, a že se Turecko neodhodlá k protiakci a po verbálních protestech se dříve či později smíří s novým stavem věcí. ... Operace zahájena 15. července 1974 se nevyvíjela v souladu s představami jejích organizátorů.“¹ Stoupenci nikósijské vlády se nezalekli útočnicku, Makariovi se podařilo uprchnout do ciziny a turecká vláda kvalifikovala tuto akci jako řeckou ozbrojenou invazi na Kypř a rozhodla se neprodleně reagovat. Turecká vojska se na severu Kypř v oblasti kolem Kyrenie vylodila 20. července 1974. Zároveň byla tato akce tureckou stranou označena za „operaci na udržení míru“ a k znovuzavedení ústavního pořádku. Do třech dnů, neboť 22. července bylo uzavřeno příměří, byla zabrána 3 % území. Zatímco byly uspořádány dvě neproduktivní konference v Zenevě, nejprve mezi Velkou Británií, Řeckem a Tureckem, další s pozvaním řeckých a tureckých reprezentantů Kypřu, turecká vojska pokračovala v ofenzivě. Teprve od tohoto okamžiku můžeme mluvit o okupaci, neboť nový vojenský zásah už neměl nic společného s předšlými deklaracemi Ankarý o mírové operaci v zájmu ochrany suverenity Kyperské republiky, ale jednalo se o přímou invazi. Během srpna obsadily turecké oddíly téměř 36 % rozlohy ostrova,

¹ Tamtéž, s 111.

včetně turistické oblasti Famagusta.¹ Čára nejzazšího postupu tureckých jednotek, tzv. Attilova linie, která v délce 180 km protíná ostrov od západu k východu a prochází i hlavním městem Nikósií, od sebe územně odděluje obě kyperská národní společenství. Jejich přímému dotyku zabráňuje mezinárodní mírový sbor UNFICYP, který operuje v neutrální zóně, zaujímající 3,7 % teritoria původního kyperského státu.² „Zatímco v Turecku se Ecevitova výzva setkala s velkou odezvou a umocnila tamní nacionální euforii věřejnosti, v Řecku se proti počínání Ioannidisova diktátorského režimu naopak zvedla vlna odporu, která napomohla k jeho definitivnímu rozkladu.³ Na ostrově bylo nuceno přesídlit asi 28 % řeckého obyvatelstva.⁴ Stále se ještě postrádá 1500 osob řeckokyperské národnosti. Do okupované části Kypru přišli noví obyvatelé z Anatólie a v roce 1975 ustanovili kypersí Turci nezávislou administrativu: Turecký federativní stát Kibris (TFSK), s Raufem Denktashem v čele. Jak už bylo řečeno, rozděleno bylo i hlavní město Nikósie, přezdívané proto „kyperský Berlín“. Pověstným se v tomto směru stal palác Ledra. Bylo to jediné místo ve městě, kde mohly turisté a diplomaté přecházet z jižní části země do severní a naopak. Krom nich měla volnější pohyb po celém ostrově dovolena jedna z menšin na ostrově – Minorities, příslušníci katolické církve.

III.5.3 *Vyhlášení Severokyperské turecké republiky*

Již 1. listopadu 1974 byla přijata jedna z mnoha resolucí OSN požadující respekt k suverenitě, nezávislosti a oblastní integritě Kyperské republiky. Do dnešní doby vydala Rada bezpečnosti i Valné shromáždění OSN více než 80 takovýchto rezolucí. Společné rozhovory byly obnoveny v roce 1975 (= tzv. Vídeňské rozhovory). Při patém kole rozhovorů v únoru 1976 byla dohodnuta výměna psaných návrhů mezi tureckou a řeckou stranou na řešení problému. K uspokojivému výsledku se však nedospělo. 15. prosince 1983 bylo jednaní suspendováno a severní část ostrova držena Tureckem se

¹ Viz příložená mapa Obr. 9.

² Hradecký, P.: Řekové a Turci, nepřátelé nebo spojenci?, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2000, s. 115.

³ Tamtéž, s. 112.

⁴ Nyní tedy Severokyperská turecká republika (TRNC) zabírá 37% plochy ostrova, řecká část se rozkládá na 59% a Spojené národy operují na přibližně 4% území. Kypr má celkovou populaci přes 762 tisíc lidí, národnostně rozdělených následovně: 78% Řekové, 18% Turci, 4% jiní.

deklarovala jako Severokyperská turecká republika, turecky „Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, známá pod anglickou zkratkou TRNC.

Nicméně tento stát s necelými 180 000 obyvatel a rozlohou málo přes 3300 km² uznala jen Ankaru. Tento fakt stávrí TRNC do mezinárodní izolace a stupňuje její ekonomickou závislost na Turecku.¹ Od té doby zůstává ostrov rozdělen i přes opakované snahy Spojených národů přivést představitele kyperských Řeků a Turků k jednacímu stolu. Došlo sice k několika náznačům zlepšení vzájemných vztahů, dokonce se několikrát sešli představitelé obou republik (z řecké strany postupně: Makarios, Kyprianou, Vassiliou a Clerides, významně nezměnila. Pokud se podíváme na oficiální komuniké obou stran, výrazně si protičeí, jsou plně vzájemného obviňování.

III.5.4 Annanův plán

Na přelomu tisíciletí se konflikt rozhořel s novou silou. Jižní část ostrova byla na summitu zemí EU v roce 1998 přijata za kandidátskou zemi. V červnu 2001 obnovila Bezpečnostní rada OSN svou misi na Kypru. 2400 vojáků bylo vysláno sčezit „hraniční“ zónu mezi řeckou a tureckou částí Kypru. Turecko naopak v TRNC ponechává svých 35 000 mužů. V lednu 2002 započali prezidentí Clerides a Denktash² rozhovory iniciované Spojenými národy. Na podzim - 11. listopadu 2002 - Bezpečnostní tajemník OSN Kofi Annan prezentoval svůj mírový plán na vyřešení Kyperské situace. Jednalo se o 137stránkovou studii s názvem „Plán na Kyperské vyrovnání“. Tento plán navrhoval utvoření Spojené kyperské republiky. Měla vzniknout jakási konfederace dvou rovných států inspiroující se švýcarským modelem. Plán měl být po domluvě přijat do března 2003. V únoru 2003 byl Clerides nahrazen Tasosem Papadopoulosem. K dohodě ale nedošlo.

První vstřícný krok učinila TRNC, když 23. dubna 2003 otevřela své hranice. Později se ke stejné akci odhodlala i řecká strana. V dubnu 2004 se na

¹ V roce 1994 Evropský soudní dvůr vyhlásil přímý obchod mezi Severním Kyprem a EU za nelegální.

² Viz příložená fotografie Obr. 24.

poslední chvíli (před vstupem jižní části ostrova do EU) konalo referendum o přijetí Annanova plánu. Turecká část obyvatelstva jej přijala s 64,91 %, zatímco 75,83 % řecké části bylo proti. Od 1. května 2004 je tak řecký Kypr (pod názvem Kyperská republika) jeden z 10 nových členů EU, a kyperský problém se tak přesunul do Unijní agendy. Mezitím se změnil představitel TRNC. 17. dubna 2005 byl jejím novým prezidentem zvolen pro-evropský a znovusjednocení Kypru prosazující dosavadní premiér Mehmet Ali Talat, který nahradil 81letého Raura Denktashe.

III.5.5 Deklarace a protideklarace

Na summitu evropských zemí 17. prosince 2004 v Bruselu bylo rozhodnuto o zahájení přístupových rozhovorů s Tureckem začátkem října 2005. Jednou z podmínek, které bylo třeba splnit, aby mohly přístupové rozhovory začít, byl podpis Ankarské smlouvy s 10 novými členy EU, tedy i s Kyperskou republikou, kterou ovšem Turecko nikdy oficiálně neuznalo. V červnu 2005 došlo k podpisu inkriminované smlouvy, vzápětí však Ankara přijala deklaraci, ve které upozorňuje, že výše zmíněný podpis v žádném případě nelze považovat za uznání legitimacy Kyperské republiky. Ačkoliv první experti se shodují, že tato deklarace by neměla být překážkou pro zahájení přístupových jednání, neboť se jedná o dodatečný dokument, který nemění znění protokolu, přijala EU 19. září 2005 tzv. „protideklaraci“, v níž vyzývá Turecko, aby nejpozději do ukončení přístupových rozhovorů uznalo Kyperskou republiku. Krom toho je Turecko nabádáno vyřešit otázku blokády kyperských lodí a letadel, které nesmí do tureckých přístavů a vzdušného prostoru. Toto omezení totiž přímo odporuje pravidlům celní unie, jejíž rozšíření právě Ankara v červenci potvrdila.

Povšimněme si na závěr jedné jazykové zvláštnosti: ve většině český psané literatury zabývající se tímto problémem se nedočteme o tureckých či řeckých Kypřanech, ale vždy jen o Řecích či Turcích zjiřících shodou okolností na jednom ostrově. Až oidipovský vztah obyvatel Kypru ke svým „materským“

zemím se zdá být základním kamenem konfliktu. „Kypřané“ se na ně stále odvolávají a upínají se k nim takovým způsobem, že si za staletí společného souzítí nedokázali vytvořit vlastní národní identitu, která by jim napomohla překlenout historické, sociální či náboženské rozdíly.

III.6 Lidská práva

Dalším důvodem zdlouhavého přijímacího procesu je dodržování respektive porušování lidských práv. Při zpracovávání této kapitoly bylo čerpáno převážně ze zpráv Human Rights Watch, dále Freedom House a konečně Amnesti International. Společnost Freedom House ohodnotila na stupnici 1 – 7 (příčemž číslo 1 je nejlepší hodnota) za rok 2004 dodržování politických práv číslem 3 a dodržování občanských svobod stupněm 4, zatímco v roce 1994 dostalo Turecko dvě pětky a v roce 2000 to byla čtyřka a pětka. Můžeme tedy sledovat zjevný pokrok, což zástupci společnosti vyzdvihli stejně jako právní změny, které se udály za posledních pár let. Například právo používat kurdský jazyk ve vysílání státní televize a při vyučování v některých soukromých školách. Vysílání se smí nejen v kurdštině ale i bosenštině, arabštině a v dalších jazycích tamních národnostních menšin. (Ačkoliv vysílání nebylo naplněno právě inspirativním obsahem, jisté se jedná o úspěch.) Vysoce ohodnocena byla redukce moci armády v Národním bezpečnostním výboru, potažmo na celé turecké politické scéně, když se hlas zástupců armády přeměnil jen na poradní. Dalším úspěchem humanitárních aktivistů bylo amnestování čtyř kurdských separatistů uvězněných za nenásilné aktivity: Leyla Zana, Orhan Dogan, Hatip Dicle, Selim Sadak. V neposlední řadě byl prosazen zákaz týrání ve státních věznicích, respektive možnosti tvrdších postihů za tento čin. Zároveň však bylo upozorněno na to, že v Turecku dochází k neobyčejně velkému rozdílu mezi platnými zákony a jejich aktuálním zaváděním do praxe. Jsou popsány konkrétní případy týrání jako oslepování, bití, týrání neposkytnutím dostatku jídla či spánku, používání elektrických šoků a dokonce i sexuální zneužívání. Na zavřezněhodném množství případů týrání se shodují všechny výše zmíněné organizace. Dalším nedostatkem, se kterým je nutné se vypořádat, jsou tzv. „čestná zabít“, která se dosud praktikují v některých částech země. Jsou uplatňována na ženách, které měly pohlavní styk před svatbou. Lidé, kteří takovouto vraždu spáchají,

nemusejí být ani řádně potrestáni díky výše zmíněné „polehčující okolnosti“.

Časté jsou také prohlášení proti svobodě slova. Turecko se umístilo na 115. místě v hodnocení svobody tisku za rok 2003. Podle informací IP¹ nový trestní zákoník² obsahuje celých 30 článků, které omezují svobodu slova. Je třeba rovněž připomenout, že je stále nezákoně napadnout jakýmkoliv způsobem osobu či činy Mustafy Kemala Atatürka, Turecko či turecký národ. Novináři jsou tak často vystavováni perzekuci³, na druhou stranu zde dochází k zvláštnímu typu autocenzury. Pokud se výše zmíněné perzekuci chtějí vyhnout, nedoporučuje se hovořit či psát o ožehavých tématech jako je kurdská otázka, či komentáře k postavení armády v Turecku. Ačkoli v Státech bezpečnostní soudy zrušeny v červnu 2004, například článek 125 o „separatistické propagandě“ byl ponechán i v novém trestním zákoníku.

Dalším faktem, který nelze respektovat v kandidátské zemi EU je situace více než 1 000 000 vesničanů, zejména Kurdské národnosti, kteří se stále nemohou vrátit zpět do svých domovů na jihovýchodě země po té, co je byli bezpečnostními silami nuceni opustit při nepokojích mezi PKK a armádou v 80. a 90. letech. Zde je třeba podotknout, že na množství vyhnaných lidí se různé organizace nemohou shodnout. Například podle Türkükula Kurteckima, velvyslance Stále reprezentace Spojených národů v Turecku, se čísla přestílených lidí pohybuje kolem 350 000, přičemž přibližně třetina z těchto 350 tisíc se již v rámci programu RVRP⁴ do svých domovů vrátila.

III.7 Kurdska otázka

Z výše popsaného vyplývá, že aťou a omegou většíny rozhovoru o dodržování lidských práv v Turecku je otázka tamních národnostních menšin,

¹ The International Press Institute.

² Trestní zákoník, který byl přijat 26. 9. 2004, obsahuje 348 nových paragrafů. Snaží se proměnit právní zvyklosti staré 80 let. Hlavní změna oproti byvalému zákoníku je viděna v centrální pozici občana, zatímco dříve byla práva občana krácena, aby se ochránil národní stát.

³ Dosvědčuje to nejnovější kauza Orhana Pamuka. Tento turecký spisovatel se v rozhovoru pro švýcarský žurnál Tages Anzeiger zmínil o milionu Arménůch a 30 000 Kurdech zabitých v Turecké republice. Toto veřejně prohlášení podléhá paragrafu 301 trestního zákoníku a je kvalifikováno jako trestní čin se sazbuou 6 měsíců až 3 let nepodmíněně. Na trvaly nátlak ze zahraničí byl nakonec Pamuk 22. ledna 2006 zproštěn obvinění.

⁴ Return to Village and Rehabilitation.

zejména pak Kurdů. Kurdové¹ jsou horský národ², žijící v pramenné oblasti Eufratu a Tigridu na turecko-irácko-iránské hranici, v Sýrii a Arménii. Jejich etnické jméno je doloženo už v novoasyrských klinopisných textech ve formě „Kardu“. Není znám přesný počet Kurdů žijících na tureckém území. Odhaduje se, že tvoří asi 10,6 až 22 % turecké populace, což představuje 7 až 15 milionů lidí. Nábožensky se většina Kurdů hlásí k sunnitské větví Islámu, mnoho jich však také patří k tzv. Alevitům. Trochu nadnesené bývá za hlavní kurdské město považován Istanbul, ve kterém sídlí asi 2 miliony členů této menšiny. Nicméně statut hlavního města Kurdů bychom spíše mohli přičknout Diyarbakiru.³

Na světovou politickou scénu Kurdové vstoupili po skončení první světové války, kdy jim byla podle Sévreské mírové smlouvy z roku 1920 přislibena možnost vytvoření nezávislého Kurdistanu.⁴ Nicméně po Atatürkových vojenských operacích, při nichž turecké území získalo nezávislost, přijaly velmoci nový stav a uspořádání v Turecku revidovaly novou mírovou smlouvou podepsanou v Lausanne dne 24. července 1923, v níž však již otázka Kurdů nebyla nijak zmíněna. I když Lausannská smlouva o Kurdech explicitně nehovořila, bylo Atatürkovo Turecko přece jen zavázáno k respektování práv menšin na svém území, a to včetně práv jazykových.⁵ Ovšem zde narážíme na problémy při vykladu pojmu „menšina“ v turecké tradici, kdy každý muslim je automaticky považován za Turka.⁶ První velké povstání tureckých Kurdů vzplanulo v roce 1926 pod vedením šejka Saída a jeho syna Salaheddina, bylo ale krvavě potlačeno. Od té doby dochází nepřetržitě k menším či větším vzednutím odporu. V některých volnějších obdobích, například v letech 1964 – 1971 a pak 1974 – 1980, byly tolerovány publikace v kurdštině. Jinak však až do nedávné doby byl kriminalizován pod trestem dlouholetého vězení jakýkoliv písemný či verbální projev v kurdském

¹ Die Ottovy všeobecné encyklopedie, Ottovo nakladatelství, Praha 2003.
² Kurdové byli často tureckou administrativou označovány za tzv. „horské Turky“. Až prezident Özal uznal na počátku 90. let jako první turecký státník od roku 1942 existenci Kurdů v Turecku.
³ Hlavní destinace kurdského obyvatelstva viz příložená mapa Obr. 5.
⁴ Viz oddíl III, články 62, 63 a 64 této smlouvy.
⁵ Viz článek 38 této smlouvy.
⁶ Více viz kapitola III.10.

jazyce, ale i samotné použití slova Kurd či Kurdistan a nošení oděvu v kurdeckých národních barvách – zelené, žluté a červené. Dokonce bylo zakázáno dávat dětem kurdecká jména. Na tyto „trestné činy“ byly uplatňovány paragrafy o „separatistické propagandě, o podněcování rasové a náboženské nenávisti, ohrožování územní celistvosti státu, urážce státu, prezidenta, parlamentu nebo ozbrojených sil“.

Kurdecká otázka se vyostřila po roce 1984, kdy Strana pracujících Kurdistanu – PKK začala v jihovýchodní části země guerillovou válku. Tato politická strana s marxistickými kořeny vznikla již na sklonku 70. let, prude se rozšířila až po převratu v září 1980, kdy do ní vstoupilo množství Kurdů nespokojených spíše se socioekonomickými poměry. Kurdecká problematika byla často (a ne docela neopodstatněně) tureckou vládou redukována na otázku ekonomické krize. Turecká strana vytvořila institut „vesnických gard“ (*koy korucular*), složených opět z Kurdů, které měly vesnice bránit před „čimkoliv nebezpečným“. Mnoho vesnic se tak ocitlo mezi dvěma zneprátelenými tábory, které si vynucovaly jejich spolupráci. Navíc v této oblasti operovaly ještě vedle tureckých vojsk, paramilitantních gard a kurdeckých bojovníků z PKK také turecké „speciální jednotky“ (*Özal Hareket*), nechvalně proslulé svými nevybíravými metodami. Nejednou tak byly celé vesnice vyvražděny kvůli obvinění „z kolaborace s druhou stranou“. Počet takto zničených vesnic se odhaduje na více než 3000. Vídece PKK Abdulah Öcalan byl zatečen v roce 1999.¹ PKK již v průběhu 90. let změnila svou vojenskou strukturu na politickou organizaci.² Do té doby si střety na jihovýchodě Turecka vyžádaly přes 30 000 mrtvých.

Kurdecké národní hnutí v Turecku je reprezentováno tucty organizací, které jsou většinou levicové. Kromě již jmenované PKK, která je kvůli svým praktikám vedena jako teroristická organizace, se jedná o Lidovou stranu pracujících – HEP, která se v roce 1990 jako první legální kurdecká politická

¹ Abdulah Öcalan byl odsouzen k trestu smrti, který mu byl na nátlak EU posléze změněn na doživotní vězení. Svůj trest si odpýkáva ve věznici vybudované speciálně pro něj na ostrově İmralı v Marmarském moři. Viz příložená fotografie Obr. 26.
² 12. dubna 1995 byl v Haagu založen Kurdecký parlament v exilu (KPE). Ačkoli KPE odmítá, že by byl nástrojem PKK, jeho zástupci jsou z naprosté většiny členové či sympatizanti PKK.

strana objevila na turecké politické scéně. V roce 1993 však byla zakázána. Většina jejích členů se přesunula do Demokratické strany – DEP. Ale i tato strana byla v roce 1994 Ústavním soudem zakázána. Lidová demokratická strana – HADEP, vznikla v roce 1994 jako pokračovatelka zaniklé DEP, ovšem v parlamentních volbách v dubnu 1999 nedokázala překročit 10% klauzuli. Poté byla opět zakázána. Přejmenovala se na DEHAP a v minulých volbách získala již 6,22 % hlasů, ale ani tento výsledek jí nedovolil vstoupit do tureckého parlamentu. Další politickou stranou reprezentující kurdské zájmy je Socialistická strana tureckého Kurdistanu – SPTK. Byla založena již v roce 1974 a ve svém programu upřednostňovala federalismus s důrazem na teritoriální integritu Turecka. Po vojenském převratu v roce 1980 se tato strana přesunula do švédského exilu. Její nejvýznamnější osobnosti je spisovatel Kemal Burkay.¹

Turecká vláda na boj s PKK vynakládala nemalé peněžní prostředky. Ročně to byla přibližně 3 % z HDP. Ze státního rozpočtu bylo tehdy celých 40% určeno na výdaje armády. Výsledkem brutálních bojů je kromě tisíce zničených vesnic, desetitisíců promarněných lidských životů, také více než 3 miliónů uprchlíků. Mnoho z těchto lidí bylo k přesídlení donuceno, což mělo vést k jejich postupně asimilaci. Tak se postupně Kurdové usídlili i v západních městech Turecka. Krom toho se odhaduje, že asi 1 milion Kurdů emigrovalo do západní Evropy a USA.

Ve změně tureckého postoje v kurdské politice posledních let hraje důležitou roli Evropská unie. Její zástupci se opakovaně, byť dosti obecně, vyjadřují k neuspokojivé situaci lidských práv v Turecku. Na popud EU bylo dovoleno vysílat a vyučovat v kurdském jazyce – ačkoliv je pravda, že reformy se prosazují jen velmi pomalu a často s neľibostí. Nicméně v jihovýchodní oblasti již vysílá rozhlasová stanice GUN a distribuuji se jediné kurdské noviny – týdeník Welat. Bez obav si její však na veřejnosti dovoli číst jen malokdo. Děje se tak většinou v Centrech kurdského umění, která lze už ale nalézt

¹ Problematiku kurdských politických stran zpracovává Mirella Galletti v článku The Kurdish Issue in Turkey, in The International Spectator, Volume XXXIV, No. 1, 1999.

v každém větším městě, a to i na západě země.¹

III.8 Arménská „genocida“

Toto kontroverzní a bolestivé téma jistě také nabude na významu během tureckých přístupových rozhovorů, neboť již 28. srpna 2005 vydal Evropský parlament rezoluci, která ve formě předispozice vstupu Turecku ukládá uznat arménskou genocidu. Nikdo již určitě nepochybuje, že při tzv. arménské genocidě² na soumraku osmanských dějin došlo k smrti statisíců Arménů, ale stále se nedospělo k jednomyslnému rozhodnutí, zda se jednalo o genocidu ve smyslu definice Konvence Společensví narodů z roku 1948, tedy o organizované, centrálně plánované zabití etnika lidí s úmyslem ukončení jejich společné existence. Například vlády Velké Británie, USA či Izraele vyjadřují soustrast nad tímto událostmi, avšak výraz genocida se v jejich prohlášeních nevyskytuje. Naopak arménskou genocidu oficiálně uznávají následující státy: Argentina, Belgie, Kanada, Kypr, Francie, Německo, Polsko, Švédsko a mnoho dalších.

Po vstupu Turecka do první světové války byli Arméni nařčeni ze snahy po osamostatnění a kolaborace s nepřitelem. Restrikce nejprve dopadly na vojáky arménské národnosti, kteří byli odzbrojeni a zastřeleni. Poté, 24. dubna 1915³, nařídily turecké úřady uvěznit přes 600 předních arménských intelektuálů z Istanbulu. Většina z nich byla později odsouzena k smrti. 30. května pak turecká administrativá⁴ vydala dekret nařizující deportaci Arménů z Anatólie do oblasti dnešní Syrie a Iraku. Pochody začaly již v druhé polovině června 1915. Z některých zdrojů⁵ vyplývá, že drastický pochod, při němž byli Arméni unášeni, mučeni, pokud nemohli dál i přímo zabíjeni, trpěli hladem, přežilo z přibližně 1 200 000 lidí asi jen 100 000. Majetek těchto Arménů byl samozřejmě vyvlastněn. Ti, co přežili, byli umístěni do „koncentračních

¹ Více k legislativním reformám týkajících se Kurdů viz kapitola III.6.

² Viz přiložená mapa Obr. 7.

³ Oběti arménské genocidy se každoročně připomínají právě 24. dubna.

⁴ Za hlavní iniciátory arménské genocidy byvají označováni čelní představitelé tehdy vládnoucích „Mladoturků“: Mehmet Talat, Ismail Enver a Ahmed Jemal. Talat pašá byl v roce 1921 v Berlíně zavražděn mužem arménského původu – Sogomonem Teleyranem.

⁵ In: Kronika 20. století, Fortuna Print, Fortuna, Praha, 2002, str. 187. Lexikon zemí hovoří dokonce o 1,5 milionu vyvražděných Arménů (in: Lexikon zemí 2003, Fortuna Print, Praha 2002, str. 450).

táborů“ v Dayr az-Zavru, Ra's al-Ainu, Bonzanti, Mamouře, Katné a dalších. Tam měli být zabíjeni morfinem či plynem a „pochováni“ do společných hrobů či vhozeni do moře.

Turecká strana oficiálně stále trvá na tom, že se v nešťastných letech 1915 – 1923 jednalo o evakuaci lidí kvůli špatné bezpečnostní situaci, a že smrt statistici lidí byla zapříčiněna zmatky I. světové války. Nicméně se o otázce arménských genocidy v Turecku alespoň začíná veřejně diskutovat. V březnu 2004 například turecký ministerský předseda Erdogan vyzval turecké a arménské historiky, ale i další nezávislé vědce, aby vytvořili Výbor pro události roku 1915. dále se ve dnech 24. a 25. září 2005 v Istanbulu konala konference o Arménech v období zániku Osmaňské říše. Turecká Unie právníků však tvrdě vystupovala proti této konferenci i jednotlivým historikům. Dohrou celé události je obvinění pěti tureckých novinářů¹, kteří Právníckou unií za její postup kritizovali. 7. února 2006 byl předvolán před istanbulský soud a bylo jim sděleno obvinění z trestného činu podle paragrafu 301² trestního zákoníku – veřejně pošpinění „turectví“ a vládních institucí Turecka. Jejich případ byl odročen na 1. dubna 2006.

Gunes Murat Tezcür³ nám předkládá 4 hlavní důvody, kvůli nimž většínová turecká společnost nerepektuje výraz „genocida“ v arménských otázce. Za prvé, hrdí Turci nevěří, že by jejich národ mohl spáchat takové zverstvo. Za druhé, události arménského „odsunu“ byly uskutečněny za doby občanské války. Turecká média nyní často přinášejí informace o nově objevených masových hrobech Turků zabitých Armény. Typická reakce obyčejného Turka tedy vychází z přesvědčení, že pokud byli zabiti Armény, byli také usmrceni Turci a není spravedlivé, že za oběti se vydávají pouze Armény. Za třetí Tezcür poukazuje na veřejně tajemství, že bez arménských genocidy by dnes východní hranice Turecka vypadala úplně jinak. Totiz vedla by o notný kus západněji. A konečně posledním argumentem je politizace celé události, která v Turcích vyvolává pocit trpké nespravedlnosti.

¹ Ismet Berkan, Erol Katircioglu, Haluk Sahin, Murat Sahin, Hasan Jemal.
² Kvůli překročení stejného paragrafu byl souzen i Orhan Pamuk na počátku roku 2006.
³ Stovnej Tezcür, G.M.: Four elements of denial in Open Democracy, 13th October 2005.

¹ Organizace islámské konference je mezivládní organizace se sídlem delegací ve Spojených národech. Ustavena byla 25. září 1969 v marockém Rabatu. Sdružuje 57 zemí, v nichž je islám převládajícím náboženstvím. Jejím cílem je podporovat mezi všemi zúčastněnými solidaritu a spolupráci v různých oblastech.

Nejenže díky své unikátní zeměpisné poloze Turecko přemostuje Evropu s Asii, respektive vede dialog islámu s křesťanstvím, ale zasahuje zároveň do čtyř různých regionů: středomořského, balkánského, černomořského a kavkazského. Mohlo by tak EU pomoci posílit její sféru vlivu na Kavkaze a v Černomořském regionu. Kavkaz je bránou ke Kaspickému

Turecko se v poslední době snaží profilovat jako zprostředkovatel dialogu mezi „západem“ a islámskou částí světa, což se jeví jako velmi diplomatický krok zejména v souvislosti s událostmi 11. září 2001. Jasným důkazem tohoto tvrzení se stalo například fórum „Civilizace a harmonie: politická dimenze“, jež se uskutečnilo z turecké iniciativy 12. února 2002 v Istanbulu, a na němž se společně sešli představitelé EU a Organizace islámské konference¹. Není bez zajímavosti, že nynějším tajemníkem Organizace islámské konference je právě turecký zástupce Ekmeleddin Ihsanoglu zvolený do své funkce 1. ledna 2005.

Nezanedbatelným aspektem je také bezpečnost v daném regionu. Právě s ohledem na toto se často zmiňuje otázka, jak se vyrovnat s potenciální společnou hranicí s takovými zeměmi jako Irák či Sýrie. Daná diskuse je navíc podtržena strachem z přílivu „problematických“ imigrantů. Tento argument je bezpředmětný vzhledem k tomu, že většina takovýchto imigrantů se na území Evropské unie dostává nelegálně. Pokud však bude EU sousedit například s Irákem, může si svou hranici lépe kontrolovat a zamezit tak nežádoucímu průchodu hranice.

III.9 Geopolitický kontext

Turecko-arménské diplomatické vztahy jsou však problematičtější z jiného důvodu. Turecko uzavřelo svou hranici s Arménií v roce 1988 kvůli arménské „okupaci“ Náhorního Karabachu. Ten býval územím Azerbajdžánu, turecké republiky, se kterou Turecko sympatizuje.

moři a oblasti Střední Asie, kde se dle odhadů¹ nachází ropa a plyn v hodnotě 2 – 4 bilionů amerických dolarů. Nezanedbatelná je v této souvislosti snaha redukovat vliv Moskvy v této oblasti. Američané proto prosazovali již od poloviny 90. let tranzit kaspické ropy jižním směrem, přes Gruzii do tureckého terminálu u Středozemního moře. Ropovod vedoucí ze Sangachalského terminálu u Baku, hlavního města Azerbajdžánu, přes Tbilisi v Gruzii do Ceyhanu na jihu Turecka, o jehož realizaci bylo rozhodnuto na istanbulské konferenci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OSCE) v listopadu 1999, byl zprovozněn 10. května 2005. Na jeho výstavbě, která stála \$3 miliardy, se podílelo mezinárodní konsorcium 11 společností z Azerbajdžánu, Velké Británie, Turecka, Norska, Francie, Itálie, Japonska a samozřejmě Spojených států. Ropovod přezdívaný BTC (podle začátečních písmen protínajících měst) překonuje vzdálenost 1768 km; 445 km je na území Azerbajdžánu, 245 km prochází Gruzii a dalších 1070 km leží na území Turecka.² Všechny 3 zainteresované státy mají jako náhrady přísliby od developerů společností investice na sociální a ekologické programy.

I Turecko samo má však své zájmy podložené etnickou – tureckou, částečně i náboženskou blízkostí v kavkazském regionu. V případě, že by Turecko ve svých evropských ambicích neuspělo, začíná se v kulobárech tureckého Národního shromáždění rovněž diskutovat možnost pevnějšího svazku tureckých republik. Krom toho existuje projekt na znovuoživení Hedvábne cesty a propojení Číny s Evropou, na němž by se chtěla Ankara také podílet. Konečně v roce 1992 podepsalo 11 zemí černomořského regionu, včetně Turecka, smlouvu o Černomořské ekonomické spolupráci.

III.10 Islám – nejspornější bod

Vzhledem k tomu, že jednou z hlavních obav v souvislosti se vstupem Turecka do EU je jeho islámský charakter, je vhodné vyjádřit se k islámu jednak jakožto k náboženství a za druhé jakožto k způsobu života tureckého obyvatelstva. Významným je rovněž fakt, že již nyní islám představuje druhé respektive třetí nejrozšířenější náboženství v EU (následující různé denominace

¹ Souleimanov, E.: Turecko, země na pomezí dvou světů, in: Integrace, květen 2003, str. 89.
² Viz příložená mapa Obr. 8.

Ačkoli by se mohlo zdát, že debaty o náboženství jsou irelevantní vzhledem ke svobodě vyznání, která je rovněž deklarována v Evropské chartě lidských práv, nelze se tomuto tématu vyhnout, neboť náboženství byla užce spojena s kulturou. Navíc v tureckém případě, přestože se jedná o sekulární stát, má Islám dominantní postavení ve společnosti a příslušníci odlišných vyznání se potýkají s mnoha překážkami. Islám totiž není jen náboženské vyznání a morální předpis, ale rovněž právo. Právo v muslimské obci má tři základní prameny: Korán, dále sunna tvořená hadísy neboli tradicemi, které

III.10.1 Islámské právo

V následujících řádcích si tedy nejprve osvětlíme vztah náboženství a práva v islámské obci, s důrazem na turecká specifika. Poté se dotkneme postavení ženy z pohledu islámského náboženství obecně i užšího náhledu tureckého. Další podkapitola se bude věnovat chápání národnostních/náboženských menšin v Turecku. Dále se zmíníme o fenoménu zvaném „turecký islám“ a následně se zaměříme na jednu z opomíjených náboženských odnoží islámu – Alevity. Nakonec předložíme vývoj tureckých politických stran s islámským pozadím. Ačkoli se může zdát, že se v této kapitole poněkud neadekvátně věnujeme historickým okolnostem a vývoji jednotlivých diskutovaných předmětů, činíme tak záměrně a pokládáme poněkud obsírnější seznámení se se středoevropskému člověku cizí problematikou za nutné při snaze o hlubší pochopení. Zároveň je třeba zmínit, že i v Turecku působí militantní islámské skupiny jako Hizballah, BDA-C (Nájezdníci islámského Velkého Východu – Fronta), Karases (Černý hlas) a mnoho dalších.

Další podkapitola se bude věnovat chápání tureckého. Dále se zmíníme o fenoménu zvaném „turecký islám“ a následně se zaměříme na jednu z opomíjených náboženských odnoží islámu – Alevity. Nakonec předložíme vývoj tureckých politických stran s islámským pozadím. Ačkoli se může zdát, že se v této kapitole poněkud neadekvátně věnujeme historickým okolnostem a vývoji jednotlivých diskutovaných předmětů, činíme tak záměrně a pokládáme poněkud obsírnější seznámení se se středoevropskému člověku cizí problematikou za nutné při snaze o hlubší pochopení. Zároveň je třeba zmínit, že i v Turecku působí militantní islámské skupiny jako Hizballah, BDA-C (Nájezdníci islámského Velkého Východu – Fronta), Karases (Černý hlas) a mnoho dalších.

problematicku tudíž nelze ignorovat.

prevládajícím náboženství takéž Islám: Bosna a Hercegovina a Albánie. Tuto odhlédli od Turecka, na členství v EU čekají další dvě země, v nichž je imigranti. Reálné číslo je tedy významně vyšší. Pokud bychom na moment v západní Evropě. V této statistice nejsou samozřejmě zahrnuti nelegální křesťanství). Mluvíme zde o přibližně 12 až 13 milionech muslimů žijících

popisují Protokovo chování v různých situacích, a konečně za třetí pramen práva můžeme považovat *šaría* – Boží zákon, která je pojata jako „...pravidla, na jejichž základě lze odvozovat povinnosti muslima náboženské a právní povahy.“¹ Ovšem neméně důležitou roli při výkladu islámského Božího zákona hraje právní věda *čilli fiķh*. Můžeme dokonce říci, že *šaría* je čímsi vylučně božským, zatímco *fiķh* představuje lidský vytvoř, racionální nástroj, který podléhá změně v závislosti na čase a na konkrétních podmínkách vývoje lidské společnosti. „Navzdory teoretickému východisku, které definuje islám jako jednotu náboženství a státu, ve společenské praxi se politika státu od náboženství oddělovala. ... V procesu utváření národních hnutí, který ovládl islámské oblasti od prvních desetiletí 20. století, se islám ve smyslu politické ideologie dostával poněkud do pozadí.“² Nicméně jakékoliv teoretické disputece nad přípustností prolnutí právního systému a náboženství ztrácejí při debatě o přístupu Turecka do EU na významu, neboť *šaría* byla v Turecké republice již roku 1926 vyhlášena za neplatnou a byla nahrazena občanským zákoníkem podle švýcarského vzoru.

III.10.2 Pod zavojem

Při interpretaci ženské otázky v muslimských zemi může průměrný Evropan nabýt dojem, že muslimka, jejíž jedinou náplní práce je starat se o svého manžela, který je zároveň jejím pánem, musí být zahalena od hlavy až k patě. Avšak důležité je připomenout, že rany islám byva někdy zmiňován jako feministické hnutí, a jisté to není příliš daleko od pravdy³. Neboť až Prorok zřavil ženu bezprávného postavení otrokyně. Ačkoliv se v různých právních školách status ženy vykládá odlišně, a aniž bychom chtěli podceňovat nezáviděníhodnou situaci žen v mnoha zemích světa, zde, ve vztahu s Tureckem, je tato otázka irelevantní. Podle občanského zákoníku platného od roku 1926 je zakázáno mnohoženství, islámský způsob rozvodu i vedlejší svazky s otrokyněmi. Ženy a dívky mohly vstoupit do Atatürkovy osvobozené armády, stejně jako navštěvovat střední a vysoké školy.

¹ Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V.: *Islám, ideál a skutečnost*, Basel, Praha 2002, str. 38.
² Tamtéž, str. 50-53.
³ O postavení ženy v islámu zajímavě referuje kniha *Zaostřeno na Islám* od Hammudaha Abdulátho.

To, že Turecko má přeci jen mezi státy s převládajícím muslimským obyvatelstvem poněkud odlišný status, nás opravňuje mluvit o specificky

III.10.4 *Hnutí Fethullah Gulena*

Krom toho mají muslimové povinnost chránit lid Knihy – tedy Židy a křesťany. Jiz v osmanské době byli tito „chráněnci“ rozděleni do několika skupin – tzv. *milletü*. Při rozdělování obyvatelstva se však nebral zřetel na jejich národnost či příslušnost k určitému etniku. Rozhodující bylo jejich vyznání. Například všichni lidé řecko-ortodoxní církve automaticky přináleželi k řeckému *milletu*. Nezáleželo na tom, zda pocházeli z Řecka, Itálie či Ruska. Oficiálně uznávanými menšinami se tedy logicky i v novodobém Turecku stali pouze Řekové, Arméni, a Židé. Všichni ostatní byli považováni za Turky. Jak vidíme, poněkud se tu strají pojmy národ a konfese. V tom snad lze spatřovat prazáklad aktuálního problému (aniž bychom jej chtěli omlouvat), totiž nedorozumění při dodržování lidských práv, zejména pak práv národnostních menšin.

Jak již bylo řečeno, převládajícím náboženstvím Turecka je Islám sunnitského směru. Turci však již od doby Atatürka cítili *sekulární tradici* svého státu. Často se v této souvislosti setkáváme s pojmem „kemalismus“, což je vystavěna. Kemalismus pomohl homogenzovat mnoho rozdrobených etnických skupin, zbylých po Osmanské říši, a utvořit z nich turecký národ se silnou národní identitou. Z hlediska kemalismu bychom se mohli domnívat, že Islám je potenciálním nebezpečím pro moderní národní stát a, vskutku, byl i tak často prezentován. Nenechme se ale zmást prvním dojmem. Paradoxně právě Islám hrál významnou roli při konstituování turecké národnosti. Neboť podle muslimské „ideologie“ jsou si všichni muslimové rovni.

III.10.3 *Islám a lid knihy*

Samozřejmě tyto reformy se neuplatnily přes noc, zejména vesnické a chudší oblasti získal větší moc a autoritu. Právě přestali být muži uznávaní za hlavu rodiny až roku 2002.

„tureckém islámu“. Za jeho čelního představitele můžeme považovat „Hnutí Fethullahaha Gulena“. Komunitu, jež se rozvinula pod vlivem tohoto prominentního náboženského vůdce, charakterizují slova: islámské, nacionální, liberální a moderní. Jeho schopnost spojovat tradiční islámské hodnoty a moderní životní styl, a dokonce i vědu si získala široké zástupy obdivovatelů. Hlavním cílem „tureckého islámu“ je být zprostředkovatelem. Jiz od doby, kdy Turci poprvé přijali Islám, ho praktikovali pod vlivem Sufitských myšlenek. Taktó orientované (=Sufi) hnutí si udržovalo jistý odstup od politiky, což velmi kontrastovalo s tradičním islámským myšlením, jež propustňuje veškerý lidský život ve všech jeho rovinách.

Fethullah Gulen se narodil v roce 1938 ve městě Erzurum ve východním Turecku. V roce 1953 začal svou kariéru „kazatele pověřeného vládou“ a roku 1958 přijal pozici učitele při mešitě v Edirne. Po čtyřech letech přesídlil do Izmiru, kde byl položen základ vyššího zmíněného hnutí, které proto můžeme v publikacích nalézt také pod heslem „Izmirská komunita“. Gulen byl v roce 1971 uvězněn za tajnou náboženskou aktivitu (= organizování letních táborů!). Ve vězení strávil 7 měsíců. Během premiérování Turguta Özala obdržel oficiální ochranu. Posledních pár let je „na odpočinku“. Žije střídavě v Izmiru a Istanbulu v doměch, jež mu zřídili jeho stoupenci a věnuje se spisovatelské činnosti. Jeho knihy se v Turecku staly bestsellery. Některé byly přeloženy také do angličtiny: The Infinite Light, The Lights of the Way, Questions, Towards the Lost Paradise, Truth through Colors. Krom toho bylo v 90. letech vydáno několik zajímavých studií zabývajících se Gulenových životem i jeho náboženskými myšlenkami. Jsou však dostupné většinou jen v turečtině. Například Eyyup Can: Fethullah Gulen Hocaefendi ile Ufuk Turu¹, Istanbul: AD Yayinevi, 1995. Gulen přednášel rovněž v cizině a to na téma Korán a současná věda či Islámská percepcce Darwina apod. Krom toho se soustavně zabývá západní filozofií (viz jeho kniha: Variligin Metafizik Boyutu², Istanbul, Feza Yayinevi, 1998). Fethullah Gulen se kriticky stavi k režimům v Íranu či Saudské Arabii, neboť za nejlepší formou vlády pokládá demokracii. Ve svých knihách píše o „anatolském Islámu“, jež je

¹ Cesta k novým horizontům s Fethullahem Gulenem.
² Metafizická dimenze existence.

založen na toleranci a neuznává drsné restrikce či fanatismus; často zdůrazňuje potřebu svobody vyznání a myšlení. V této souvislosti je třeba zmínit jeho snahy o mezináboženský dialog. Mnohokrát se setkal jak s křesťanskými, tak židovskými představiteli. V únoru 1998 dokonce navštívil papeže Jana Pavla II. v Římě. Gulenovým cílem bylo vytvořit muslimské společenství, které by bylo v opozici k politickému Islámu, a skutečně se mu to podařilo. Neda se sice zjistit přesné číslo Gulenovým stoupenců, ale odhaduje se, že má kolem 200 000 příspěvatelů a až 4 000 000 lidí uvádí, že je více či méně ovlivněno jeho ideami¹. K šíření svých myšlenek založil Gulen široký okruh organizací – např. Nadace tureckých učitelů, která vydává měsíčník *Sizinti* a vědecký časopis *Nesouci název Yeni Umit*². V rámci této nadace se také pořádají mezinárodní sympozia a konference. Organizace *Novináři* a *Spisovatelé* se zase snaží přivést dohromady v tzv. „*abantech*“ (tj. setkáních) islámské intelektuály společně s těmi, kteří zastávají sekulární principy. Gulenova společnost vlastní také masmédiá: noviny *Zaman*, televizní kanál *Samanyolu* a rádiovou stanici *Burc*. Gulenova komunita vede také přibližně 100 škol v samotném Turecku a více než 200 po světě. Tyto instituce používají stejné osnovy jako státní školy, ale zdůrazňují konzervativní hodnoty – slušné chování, respekt ke starším atd. Gulen také podporuje úzké styky s tureckými republikami bývalého Sovětského svazu, v kterých získal mnoho loajální následovníků. Ačkoli Gulen mnohokrát deklaroval, že nemá jakékoli v politické ambice, je svými oponenty podezříván ze snahy po uchopení politické moci.

III.10.5 *Alevité*

Stejně jako mnoho blízkovýchodních států tak i Turecko tradičně směřovalo k odmítání či alespoň ignorování etnické diverzity a podporovalo jen jednu zvláštní identitu jako jednotnou, monolitickou a charakteristickou pro většinové obyvatelstvo³. Oproti oficiální státní politice, která se ovšem v posledních letech liberalizuje, vykazuje turecká společnost obrovskou rozmanitost. Pokusme se zde nyní nastínit problematiku jisté náboženské menšiny, která není příliš známá, nevěnuje se jí mediální pozornost, ovšem

¹ Aras, B., Caha, O.: *Cethullah Gulen and his liberal „Turkish Islam“ movement*, in: MERTIA, Volume 4, No.4 – December 2000
² Nová naděje.
³ Viz výše problematika milletů.

představuje nezanedbatelnou část obyvatel Turecka - Alevitů. Alevité (turecky „Alevilik“) čítají přibližně 15 milionů osob¹, což činí asi 25 % z celkové turecké populace, a vytváří tak druhou největší náboženskou komunitu v Turecku, hned po Sunitech. Většina Alevitů jsou etnicky a jazykově Turci pocházející hlavně z centrální a východní Anatólie (trojúhelník měst Kayseri-Sivas-Divrigi)² a přibližně 20 % Alevitů jsou Kurdové. Společensví Alevitů je můžeme nalézt také v Íranu, Turkmenistánu a Albánii. Problematika Alevitů je poněkud zmatčná také kvůli nepřehlednosti ve svém pojmosloví. Alevité jsou často nazýváni Kizilbashiové či Bektashi, Tahtiaciové, Abdalové, Cepniové a Zazaové nebo Alii Allahané či Goranové.

Jméno Alevi se odvozuje od chalífa Ali ibn Abi Talíba.³ Alevismus má blíže k šíitské odnoži Islámu, neboť také uznávají chalífa Aliho a jeho dva syny Immana Hussaina a Immana Hassana.⁴ Alevismus do sebe v průběhu času vsířbal mnoho prvků z jiných náboženství, např. z tureckého starého šamanismu nebo z předislámských blízkovýchodních náboženství. „Od sumitů se odlišují především tím, že se nemodlí pětkrát denně, o ramadán se nepostí a neputují ani do Mekky. Nevěří v peklo ani ráj, nýbrž v reinkarnaci.“⁵ Patrně nejznámějším alevitským zvykem, jež v sobě tradičně snoubí náboženskou obřadnost i sociální funkci, je „cem“. Jedná se o jakési nábožensko-společenské shromáždění. Dříve se čas jeho konání určoval dle fázi měsíce a odehrával se v otevřených prostorách. Později se přesunul do tzv. cemevi („evi“ je turecky dům), tedy staveb určených speciálně pro obřad cem. Cem je veden nejstarším a nejmoudřejším mužem v daném společenství. Alevité jej nazývají „dede“. Během Osmaňské nadvlády byli Alevité utlačováni. Není tedy divu, že politicky podporovali Atatürka stejně jako ideologii „Mladých Turků“, jež kladla důraz na evropský typ nacionalismu jakožto základu státu a na sekularismus jakožto garanta modernizace a pokroku. Atatürk zase

¹ Zeidan, D.: The Alevi of anatolia, in: MERIA, Volume 3, No. 4 – December 1999. Srovnej rovněž článek: G. Pirického: Podoby islámu v Turecku, in: Novy Orient, 4/2004, str.8.

² Viz příložená mapa Obr. 6.

³ Alevité se odlišují od arabsky mluvící náboženské skupiny Alawis, jež působí v Sýrii a jihozápadním Turecku a rovněž své jméno odvozuje od Aliho.

⁴ Naopak Sunité uznávají následující pokračovatele proroka Muhammada: Omara, Uthmana, Abu Bakra a Aliho.

⁵ Pirický, G.: Podoby islámu v Turecku, in: Novy orient, 4/2004, str. 8.

V lednu 1970 založil Necmettin Erbakan Stranu národního příkazu (NOP). Byla to první autonomní strana, díky níž mohli islamisté realizovat své

nové ústavy v roce 1961 mohla dokonce islámská hnutí pracovat legálně. Demokratickou stranou (DP), vládnoucí v období let 1950 – 1960. Po přijetí v multistranický systém v roce 1946 se tyto skupiny spojily se středopravou vládou jedné strany v letech 1923 – 1946 v „podzemí“. S přeměnou podpory. V podstatě se daříci, že islamistické skupiny zůstávaly během éry poté, co sekulární reformy zakázaly náboženské instituce. Nezískalo však širší Nejdříve to byl Tarikats vedený náboženskými učiteli, kteří ztratili svůj status se islámské hnutí objevilo brzy po založení sekulární republiky v roce 1923. politických stran¹ a jejich vývoje v průběhu 2. poloviny 20. století. V Turecku Závěrem této kapitoly předkládáme přehled tureckých islámských

III.10.6 Přehled tureckých politických stran s islámskými kořeny

svou identitu a požaduje spravedlivý přístup; politicky se aktivizuje. tato náboženská skupina obnovuje své tradice, doktriny a organizaci, reformuje Alevity jako nepravé Muslimy a jejich praktiky pokládají za „nečisté“. Nyní jejich náboženské obrady zakázány. Dokonce ještě dnes mnoho Turků pociťuje alevitských rodin a znásilňovali. Po vojenském převratu v roce 1980 byly měste Kahramanras v jižním Turecku místní Sunnité drancovali majetek V roce 1978 došlo k nejhoršímu masakru Alevitů v novodobé historii. Ve atakům z pravého křídla ultranacionalistů a sunnitských fundamentalistů. volbách však nebyla úspěšná. V dalších desetiletích byli Alevité vystaveni alevistická levicová politická strana s názvem Strana Unie. V následujících k znovuzdružování své odlišné identity. V roce 1966 se dokonce objevila letech a významně vzrostla na sklonku minulého století, vedla Alevity Ovšem obnova sunnitského fundamentalismu, která se započala v 50.

národní identity.

élite a výběrově začlenil alevitské kulturní znaky do konstrukce nové turecké v Alevitech viděl přirozené spojení ve svém boji proti tradičním osmanské

17. prosince 1997 byla na troskách RP jejími 33 bývalými členy založena nová politická strana. Nesla název Strana ctnosti (FP). Jejím předsedou se stal Recai Kutan a obsadila 144 křesel v parlamentě, které obdržela výměnou s členy RP. Před dalšími volbami v roce 1999 Strana ctnosti obnovila více než 60 % své členské základny, když se její zastupci snažili zlepšit svou image, tak aby nebyli pokládáni za anti-ženské (například do svých řad přijali množství vysoce vzdělaných moderních žen z vyšší střední třídy – např. Nazli Iligakovou, či Prof. Dr. Oya Akgömenovou) a

Na sklonku 70. let postihly Turecko vážné ekonomické problémy a ve spojení s nestabilitou politickou situací přivedly zemi až na pokraj občanské války. Po vojenském zásahu generála Kenana Evrena byla v roce 1982 přijata nová ústava a politické strany vladnoucí před politickým pučem byly zakázány. MSP byla brzy nahrazena nově vytvořenou Stranou blahobytů (RP). RP založil 19. července 1983 Ali Turkmen, pozdějším vůdcem se stal Erbakan. Ve volbách v listopadu 1987 obdržela RP 7,2 % hlasů. V dalších obecních volbách v roce 1989 zformovala volební koalici s ultranacionální Stranou Turků a společně obdržely 16, 7 % hlasů, což jen ilustrovalo její stoupající oblibu, zejména mezi Turky přicházejícími z venkovských oblastí do měst. V dalších volbách v roce 1995 získala RP již 21,4 %. Poté zformovala koalici vládu společně se Stranou Právě cesty (DYP) Tansu Cillerové. V této koalici však docházelo k mnoha neshodám. Krom toho RP stále stupňovala své požadavky na začlenění islámské tradice do státního práva. Její představitelé nesouhlasili s právy občanské společnosti, stále více navazovali styky s iránským a libyjským režimem. Ženy se obávaly, že budou kráceny jejich práva, dokonce vyvstalo podezření na spojení RP s militantními islamistickými skupinami. Vše vyvrcholilo soudním procesem a konečně zakázáním této strany v lednu 1998 Ústavním soudem.

partnerem v několika následujících vládách. Rychle byla nahrazena Stranou národní spásy (MSP), která byla založena jakožto nástupnická strana NOP v říjnu 1972. Ve volbách v roce 1973 překvapivě uspěla, když obdržela 11,8 % hlasů, a stala se tak koalčním čle. NOP však byla již 20. května 1971 po vojenském převratu zakázána.

¹ Citace z Turkish Daily News, 13. srpen 1998, AI.
² V dnešním tureckém parlamentu jsou zastoupeny 3 strany. Volby v roce 2002 vyhrála AKP a obsadila 360 křesel. Dalšíh 190 míst v parlamentu dostala CHP. Ovšem někteří z poslanců opustili svou „mateřskou“ stranu a přidali se k DYP. Tato strana proto v současnosti má 4 posly.

Od konce 70. let jsme v oblasti Blízkého východu svědky renesance islamu, což můžeme ze sociologického hlediska chápat jako znak společnosti v krizi, kdy lidé obecně mnohem více inou k náboženství. Sekulární Turecko se v principiálně snaží náboženský vzestup „neutralizovat“. Například zákonem z roku 1998 byla povinná sekulární výchova, která předchází fakultativní náboženské výchově, prodloužena z pěti na osm let. Zároveň byl zpřísněn zákaz nošení závoje. Již dříve se uplatňoval ve státních institucích, nyní se rozšířil i na islámské školy.

Turecká republika má na Blízkém východě jeden zvláštní primát právě v souvislosti s náboženstvím. Jako jediná z „muslimských“ zemí stojí v palestínsko-izraelském konfliktu tradičně na straně Izraele. Izraelsko-turecké vojenské ujednání z února 1996 mezi dvěma vojensky nejsilnějšími zeměmi regionu je chápán jako osten naměřený proti Íránu a Sýrii.

III.10.7 Závěrečné poznámky

Na scéně se objevily dvě nové politické strany s islamistickými kořeny, obě vystupovaly jako nástupnické strany zaniklé FP: Saadet a významnější Adalet ve Kalkimma Partisi tedy Strana spravedlnosti a pokroku (AKP). Tato vyhrála všeobecné parlamentní volby v listopadu 2002 a její předseda se stal stávajícím premiérem země. Reformní islamisté z AKP se profilují jako konzervativní strana pro střední třídu. Srovnává se například s německými křesťanskými demokraty.²

strana však byla v roce 2001 zakázána.
 v srpnu 1998 řekl: „Je nutné uznat některá práva tureckých Kurdů“. I tato EU. Pokrokové se FP rovněž zachovala v Kurdské otázce, když Recai Kutan nedemokratické. Od RP se také odlišovala podporováním tureckého vstupu do

Podle Jaroslava Krejčího¹ se Turecko v souvislosti s islámem potýká v zásadě s dvěma problémy: Objevuje se zde civilizizační mezera mezi zcela pozápadněnou elitou a širokými vrstvami, u nichž převládá tradiční myšlení; zároveň u nich vzniká pocit malé zainteresovanosti příslušníků elit na sociálně ekonomickém rozvoji venkova.

IV. POSTOJ ČLENSKÝCH STÁTŮ EU a USA

IV.1 EVROPSKÁ UNIE

Zde předložíme jen některé vybrané země EU. Na prvním místě to bude Řecko, stát, s nímž Turecká republika vede diplomatické spory již od počátku své existence. Dále zařadíme Německou spolkovou republiku, v níž žije nejvíce vyhraněných podporovatelů tureckého vstupu do Unie. Stanoviska Francie a dalších zemí EU budou shrnuta v další podkapitole a nakonec uvedeme postoj české diplomacie.

IV.1.1 Řecko

Tento Turecku tradičně spíše nepřátelský stát je v principu pro brzký vstup Turecka do EU, neboť doufá, že tak se vyřeší jejich vzájemné problémy. Řecko se od Osmaňské říše osamostatnilo v první třetině 19. století, nicméně od té doby se země vzájemně střetly ve 4 válkách. Po poslední, v roce 1922, byla podepsána řecko-turecká Konvence o výměně obyvatelstva. Z Turecka tak bylo nuceno přesídlit 1,5 milionů Řeků, naopak Řecko muselo opustit téměř půl milionu Turků. I v průběhu 20. století měly obě země blízko k válečnému konfliktu zejména kvůli teritoriálním vodám Egejského moře a kyperskému problému. Naposledy se Turecko s Řeckem ocitly na pokraji války na sklonku roku 1995, kdy došlo k tzv. Imia-kardacké krizi. Ovšem po ničivém zemětřesení z přelomu století, které postihlo obě země, došlo k vzájemné pomoci a upevňování vztahu. V květnu 2004 podnikl turecký premiér Erdogan oficiální návštěvu Řecka. Stal se tak prvním tureckým ministerským předsedou po 16 letech, který navštívil tuto zemi. Při této příležitosti vydal řecký premiér Costa Karamanlis deklarační podporující turecký vstup do EU.

IV.1.2 Německo

Mezi další podporovatele vstupu patří také Německo, Velká Británie, Španělsko a Itálie. Německá snaha má očividné důvody. Jelikož je právě Německo největším dovozcem Ankarý (se 17 %) a zároveň má i největší podíl na tureckém vývozu, 14 %, počítá se, že s případným vstupem by se Celkový roční objem obchodu je 14 miliard Euro. Bez zajímavosti není ani

fakt, že na tureckém trhu operuje přibližně 1100 německých firem a že přes jeden milion německých turistů navštíví ročně tuto zemi. Navíc přibližně 2,5 milionů Turků žije v Německé spolkové republice, z toho 600 000 již získalo německé občanství. Zároveň je třeba upozornit, že „sociální skupina německých Turků v žádném případě nereprezentuje obyvatelstvo Turecka, neboť jejich integrace má specifické ekonomické a sociální parametry.¹ Ovšem po posledních parlamentních volbách se situace poněkud pozměnila. Novou kancléřkou se stala Angela Merkelová, která je známa svým méně vstřícným pohledem na Turecko.²

IV.1.3 Velká Británie

Postoj Spojeného království deklaruje Jack Straw, ministr zahraničí, podle něhož je EU zavázána jasně vyslovit platnost pluralismu a tolerance a ukázat, že se nejedná pouze o pluralismus judaisticko-křesťanský. Nakonec jednou z priorit Britského předsednictví v EU bylo zahájení přístupových rozhovorů. Krom toho bude mít EU dle britského stanoviska z přijetí tak strategického partnera jen profit. S druhou největší armádou v NATO Evropská unie získá lepší pozice při řešení mezinárodních konfliktů. Nakonec je Turecko i pro Velkou Británii důležitým obchodním partnerem. V roce 2002 bylo Spojené království třetí největší destinací tureckého exportu a naopak obsadilo šesté místo v žebříčku dovozu. Vzájemný obchodní obrat dosáhl za rok 2002 3,7 miliard britských liber.³

IV.1.4 Francie a další státy EU

Francii můžeme pokládat jen za „vážného“ zastance tureckého vstupu do „klubu“, a to i přesto, že francouzské firmy se řadí na první místo v investičních akcích v Turecku a francouzští turisté jsou čtvrtou největší skupinou v této republice. Ve Francii se bude ohledně tureckého přistoupení pořádat referendum. Podobně si vyjádřilo i Rakousko. Ze šetření Eurobarometru na podzim 2005 vyplývá, že zemi, jejíž obyvatelé nejvíce podporují vstup Turecka do EU, je Slovinsko (49 %), Nizozemí a Maďarsko (shodně s 41 %) a Španělsko s Polskem (s 40%). Naopak obyvatelé Rakouska a

¹ Hesová, Z.: Turecko v Evropě, Turci v Německu, in: Dějiny a současnost 10/2005, str.33.
² Viz otázka privilegovaného partnerství.
³ K přehledu tureckého exportu a importu viz související tabulky v příloze.

Německa se jasně vyjádřili proti vstupu Turecka do země.¹

IV.1.5 Česká republika

Česká republika přistupová jednání EU s Tureckem jednoznačně podporuje, což rovněž potvrdil ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda při své tiskové návštěvě Turecka. Ministr dokonce vyjádřil ochotu podělit se o zkušenosti ČR z přístupového procesu. Není bez zajímavosti, že Turecko je pro ČR největším obchodním partnerem ČR v jihovýchodní Evropě.²

Positivní jistě je, že o otázce tureckého vstupu do EU se v České republice nezabývají pouze politici, ale dialog se vede i v oblasti občanské společnosti. Kromě množství novinových zpráv a článků věnující se této problematice, nalezneme na internetu množství blogů, v nichž si přispěvatelé sdělují názory na tuto zemi, respektive komentují vyhlídky na její přičlenění k EU. Vznikl také portál podporující vstup Turecka do EU: <http://tureckodoeu.pspace.cz/>. Naopak již na podzim roku 2005 vytvořil David Grešák petici proti vstupu Turecka do EU (<http://petice.nazory.cz/petice/petice-detail.php?id=10>). Nutno dodat, že se již objevila také petice podporující vstup Turecka do EU, ta však nemá takovou propagaci, jako výše zmíněná Grešáková petice.³

IV.2 OTÁZKA PRIVILEGOVANÉHO PARTNERSTVÍ

Plně členství Turecka v EU není jedinou možností, o níž se uvažuje v politických kuloech. Zastánci tzv. privilegovaného partnerství míní, že by se Turecko mohlo integrovat ekonomicky bez toho, aby se stalo plnohodnotným členem EU. Ovšem tato verze má háček. Turecko je ekonomicky v podstatě již více než 10 let integrováno díky Smlouvě o celní unii z roku 1995. Nicméně zastánci této možnosti kontruji, že by se celní unie mohla ještě více prohloubit. Konkrétní návrh však nepředkládají. Přitom ani nechťjí, aby Turecko participovalo na vnitřním obchodu EU. Předsedkyně německé CDU Angela Merkel, nová kancléřka Spolkové republiky Německa, přichází s jiným návrhem. Takéž odmítá členství Turecka v EU, upřednostňuje

¹ Srovnej: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_anx.pdf, str. 35.
² Srovnej: <http://www.mzv.cz/wwow/mzv/default.asp?id=37320&ido=1&idj=1>
³ Srovnej: <http://petice.nazory.cz/petice/petice-detail.php?id=24>

tzv. privilegované partnerství. Důvody, které zde jmenuji, přebíráám z jejího interview pro Hospodářské noviny z 3. listopadu 2004: „Evropská unie musí zajistit integraci nových členských zemí... proto nelze obvyklé neúnosné naznačit, že by udělal „vše v rámci legalnosti“, aby Turecko nebylo vpuštěno do EU. Privilegované partnerství by spočívalo v rozšíření stávající Asociací dohod. Hlavní rozdíl oproti plnému členství tkví ve 3 oblastech, v nichž by bylo Turecko omezeno: volný pohyb osob, čerpání ze strukturálních fondů a zastoupení v institucích EU.“ Privilegované partnerství, a to nejen Turecka, ale i jiných zemí Středozemí a jihu a východu Evropy, podporuje i bývalý francouzský ministr zahraničních věcí Michel Barnier a bývalý francouzský premiér Alain Juppé. Levicová opozice naopak vstup Turecka do Unie podporuje. Francouzský ministr vnitra s aspiracemi na příštího prezidenta Francie Sarkozy je tvrdě proti vstupu Turecka do EU vůbec.

Nedostatek nadšení se však neozývá jen z „evropských“ zemí. Dokonce v samotném Turecku začala podpora budoucího vstupu země do Unie klesat. Podle průzkumu, který si objednala vládnoucí Strana spravedlnosti a pokroku (AKP), u turecké populace klesá zájem o vstup jejích zemí do EU. Výsledky průzkumu nám poskytují tyto výsledky: 63% respondentů podporují vstup země do EU. To se může zdát jako optimistické číslo, ale vpravdě se jedná o pokles více než 10 % oproti prosinci 2004.

Můžeme říci, že existují tři důvody, které mohou samotné Turky od členství odrazovat: hostilita evropského veřejného mínění namířená k Turecku, nedostatečná garance vstupu, neústupky v Kyprském otázce.¹

IV.3 TURECKO-AMERICKÉ VZTAHY

Turecko – americké vztahy jsou tradičně považovány za velmi důležité. Rychle se začaly rozvíjet ihned po druhé světové válce. USA Turecko ovlivňovaly ekonomicky, finančně, ve vojenské sféře, stejně jako na poli politikém. V době studené války se Turecko stalo nepostradatelným

¹ srovnej: Hakura, F.: The end of beginning in: Open Democracy, October 2005.

Největší obavy, jež zaznívají v souvislosti s možným vstupem Turecka

model vlády v blízkovýchodním regionu.

Turecko v „Západním bloku“ a aby se utužoval „muslimsko-demokraticky“ Spojené státy tedy podporují turecký vstup do EU zejména proto, aby udržely prozápadní, je příkladným modelem amerického „blízkovýchodního projektu“. Větší blízký východ). Turecko vedeno muslimskou vládou, která je však jež chce rozšířit demokracii do oblasti, již nazývá „Greater Middle East“ (= islámskému extremismu a současně v partnerství s Bushovou administrativou, geografické umístění Turecka, dnes je jeho význam v názorové pevnosti vůči v období studené války bylo pro turecko-americké spojení rozhodující otázce má Turecko v Americe jednoho z největších ochránců. Zatímco Evropské Unie. Postupně se proto vztahy s EU staly dominantními. V této zahraniční politice od sklonku 80. let byly motivovány směřováním do do Turecka po roce 1974. Změny, které Turecko podniklo ve své domácí i intervenci v kyperské otázce v 60. letech či americké embargo na prodej zbraní turecké vlády vyslat své vojsko do Vietnamu jako akt odplaty za americkou ačkoli byla období určitých „nesrovnalostí“. Vzpomeňme například odmítnutí Obecně se dá říci, že vzájemné vztahy jsou dlouhodobě více než vřelé,

základě byly na turecké půdě vybudovány americké vojenské základny.

SSSR. Roku 1959 následovala Dohoda o vojenské spolupráci s USA, na jejímž paktu (1953/55), jehož cílem bylo mimo jiné oddělovat prosovětský Egypt od boku USA Korejské války. Turecko je také spoluzakladatelem Bagdádského Turecká republika přijata do Severoatlantické aliance. Dokonce se účastnila po výzbroj a dalších 764 milionů na hospodářskou pomoc. Roku 1952 byla zemi v částce 15 miliard \$ dostalo Turecko 700 milionů amerických dolarů na Marshallova plánu. Z celkové finanční pomoci vylčení pro 16 evropských 400 milionů USD. Další finanční prostředky Turecko od USA získalo v rámci nebezpečí“, byla Kongresem USA schválena pomoc Řecku a Turecku ve výši prezidentem H. Truemanem a který se zabýval „hrůzou komunistického známého pod názvem Trumanova doktrína, který byl vyhlášen 12. března 1947 sovětské „expansi“. V rámci zahraničněpolitického programu americké vlády partnerem v zahraniční politice USA. Plnilo funkci předsunutě základny proti

do struktur EU, souvisejí s fenoménem „Trojského koně“. Podle této hypotézy zde hrozí situace, že USA bude využívat Turecko, podobně jako Velkou Británii, k manipulaci s Evropskou Unii. Avšak to, že se Turecko dokáže chovat velmi nezávisle, ukázalo již při několika příležitostech. Například již výše zmíněným odmítnutím intervence ve Vietnamu či při své okupaci Kypru v roce 1974 (což vyústilo v americké zbrojní embargo), nebo když v 70. letech i přes americké námitky obnovilo pěstování máku. Nejčerstvějším příkladem může být zamítnutí tureckého parlamentu (i za okolnosti ztráty příspěvku z americké strany ve výši 30 milionů USD) průchodu amerických vojáků přes turecké území při invazi do Iráku v březnu 2003.¹ V souvislosti s Iráckou válkou se v Turecku ustavila opozice vůči USA napříč politickými stranami. Předseda Parlamentní komise pro lidská práva Mehmet Elkatmis pronesl o USA následující slova: „Okupace se změnila v genocidu iráckého lidu“. Ovšem oficiální návštěva premiéra Erdogana ve Washingtonu na začátku roku 2004 a následná návštěva prezidenta Bushe v Turecku v červnu 2004 posloužila jako ukázka opětového zesílení bilaterálních vztahů. Slovy oficiálního prohlášení tureckého Ministerstva zahraničních věcí: „Turecko se těší na další utuzování partnerství s USA stejně jako na plodnou spolupráci, která povede k lepším zájmům obou zemí v oblasti rozmanitých záležitostí – i za druhé prezidentské administrativy George W. Bushe.“

To, že Turecko má v USA svého zastánce, ilustruje také výměna názorů prezidentů USA a Francie na summitu NATO v Istanbulu v červnu 2004. „Věřím, že by vám mělo být Evropskou unií sděleno datum pro vaše konečné začlenění do EU,²“ svěřil se George Bush tureckému lidu. Jacques Chirac reagoval: „Není to jeho záležitost dávat jakékoli rady EU. V tomto případě je to podobně jako kdybych já říkal Američanům, jak si mají vést ve vztahu k Mexiku“. Pokud se ještě vrátíme zpět k válce v Iráku, paradoxně by Evropské unii členství Turecka jen prospělo. Dr. Sedat Laçiner se domnívá, že

¹ Krom toho obava EU z narušení rovnováhy v zahraniční politice je irelevantní i z toho důvodu, že jednotná zahraniční politika EU v zásadě neexistuje, jak se ukázalo právě v souvislosti s Iráckou válkou. Zatímco Velká Británie, Španělsko, Itálie a nové členské státy střední a východní Evropy se staly spojenci USA, skupina států kolem Francie a Německa americkou operaci odmítla.

² Citace z BBC News: Analysis: Turkey's US embrace (Paul Reynolds).

¹ viz článek: Lacinier, S.: Turkey's EU Membership and the US, in Turkish Weekly.

s Tureckem ve svém středem by se naopak EU mohla v otázkách blízkého vřchodu chovat mnohem nezávisleji na USA.¹

Cílem tohoto textu bylo uvést čtenáře do problematiky tureckého vstupu do Evropské Unie. To se samozřejmě neobešlo bez stručného historického exkurzu zaměřeného zejména na politický vývoj země ve 20. století. Turecko vskutku prošlo mocnými vývojovými zvraty, až se často zdálo, že se potvrzují slova W. Churchilla, o tom, že turecko má příliš mnoho historie, než aby ji Evropa unesla.

První světová válka zastihla Osmaňskou říši v rozkladu. Celoevropskou krizi a boji byl rozkladný proces jen urychlen. Na troskách mocné říše vystavěl první turecký prezident Mustafa Kemal novou Tureckou republiku. Pečetí, ve smyslu šesti kernalistických zásad a výsadního postavení militantních složek společnosti, kterou Atatürk konstituující se zemi vtiskl, si Turecko nese až do dnešních dnů.

Po čtyřech vojenských převratech byla nyní moc armády výrazně zredukována, přikročilo se také k modernizaci státní správy a harmonizaci právních předpisů s EU. Přestože je vládnoucí strana AKP čerpa z islámské tradice, striktně se přidržuje sekularismu deklarovaného tureckou ústavou. Zdá se tedy, že se Turecko vnitropoliticky stabilizovalo. A po 40 letech čekání před branou evropských sdrůžení, začíná být konečně úspěšné i ve svých evropských aspiracích, což bylo potvrzeno slavnostním zahájením přístupových rozhovorů 3. října 2005.

Nic samozřejmě není černobílé, a tak ačkoli většina oficiálních zpráv vydávaných Evropskou unií poukazuje na plnění reform vyplývajících z Kodáňských kritérií, stále zbývá mnoho překážek, které Turecko musí překonat. Jak jsme již dříve nastíhli, tyto překážky se týkají různých oblastí. Ekonomického hlediska se Turecko potýká s opět mírně rostoucí inflací a vysokou mírou veřejných dluhů. Zároveň zde chybí prostředí vhodné pro hospodářskou soutěž. Dalším často diskutovaným bodem, a také my jsme se mu v práci podrobněji věnovali, je otázka nedodržování lidských práv. Ačkoli jsme svědky podstatného pokroku, stále v této oblasti zůstává mnoho nedokončené práce. Zejména je třeba přikročit k důsledné implementaci

Pokud shrneme dosavadní poznatky, dojdeme k závěru, že vstup Turecka do EU bude jisté náročný, jak byrokraticky, tak po ekonomické a společenské stránce. Jak vyplývá z průzkumu veřejného mínění, pro přistoupení Turecka je pouhých 35 % obyvatel Evropské unie. Musíme proto

Ale je to právě „jen“ most, dotýká se obou břehů, ale nepatří ani k jednomu. Mohl by však přináležet k oběma. Záleží jen na úhlu našeho pohledu. Jisté je, že by bylo nevratnou chybou tento most kvůli malicherným nedorozumním bourat. Ať již výsledky přístupových rozhovorů budou jakékoliv, Turecko zůstane geopoliticky důležitou zemí se slavnou historií, s hrdým lidem a vpravdě neušesnými možnostmi.

V neposlední řadě tu zůstává otázka, zda je vůbec Turecko evropskou zemí a zda je vlastně oprávněno žádat o vstup do EU. Na druhou z otázek je odpověď jasná. S Tureckem byly zahájeny přístupové rozhovory s odkazem na článek 28 Ankarské smlouvy a článek 49 Smlouvy o EU. Zda je, bylo, či bude Turecko součástí evropské historie, je již těžší zodpovědět. Nicméně EU je založena na principech humanity a solidarity, a každá z členským zemí EU by se měla pohybovat v hranicích tímto vymezených, ať už její geografické hranice leží kdekoliv. Turecko svou výjimečnou zeměpisnou polohou tvoří přirozený most mezi Evropou a Asií; přičemž důraz je právě na slově most, neboť ten je spojnicí, je možností vzájemného kontaktu, mohl by také být prostředkem překonávání překážek.

doporučení, aby nezástávalo jen u legislativních reforem. Turecko je rovněž zavázáno urovnat si diplomatické vztahy se svými sousedy, jmenovitě Řeckem, Kypr a Arménií. Arménská, a zejména řecko-kyprská politická lobby může mít na výsledky vyjednávání nedozírný vliv. Kypr již dokonce pohrozil, že pokud Turecko neotevře své přístavy kyperským lodí, použije při přístupových rozhovorech právo veta. Konečně alfa a omegou diskusí týkající se Turecka je jeho islámský charakter. Toto téma je z hlediska politické korektnosti nanejvýš citlivé, ale přesto a nebo snad právě proto je potřeba o něm o to více hovořit. Islam je v mnoha zemích EU druhým největším náboženstvím. To znamená, že islam fakticky již je živoucí součástí Evropy.

zduraznit, že klady, které nám jeho členství může přinést, zásadně vystupují nad výše zmíněnými negativy. Právě má Turecko na členství v EU nárok, kodánská kritéria se snaží postupně, a nutno dodat, že i úspěšně, naplňovat. Krátce, snaha o brzký vstup vede k množství politických i ekonomických reforem.

Uvážit bychom měli rovněž následující faktor. Pokud chce Unie posilít své postavení v mezinárodní politice, potřebuje právě takovéhoho partnera jako je Turecko. Tedy západně orientovaný stát islámského charakteru schopný zprostředkovat dialog Západu a muslimských zemí, navíc stát s druhou největší armádou v NATO, se skrytým ekonomickým potenciálem. To vše jsou devizy, které nám Turecko nabízí. Vyplátí se nám proto pomoci mu stát se stabilní demokratickou zemí a udržet si ji po svém boku.

SUMMARY

The aim of this text was to introduce a reader into the topic of the Turkish accession to the European Union. It was also necessary to include a concise guide of the Turkish history; we especially focused on the 20th century. Turkey really came through a boisterous evolution. The World War II overtook the Ottoman Empire in decay. This process was accelerated then. The first Turkish president built a new Turkish Republic on the debris of the powerful empire. Turkey keeps his heritage until these days. After four military plots, the power of army has been finally reduced. There are also many reforms in Civil Service and the politicians tried hard to harmonize Turkish law with the EU's one. Despite the fact that the ruling political party (ADP) has Islamic roots, it announced to stay by secularist following the Turkish Constitution. Strictly speaking, it sounds that Turkey is on the good way to be stabilized. Also its European ambitions begin to be heard. It was confirmed by the official beginning of the negotiation talks on the 3rd October 2005.

There is nothing just black and white. Although most of official reports that come out of the European Union point out the fulfillment by Turkey of the majority of the reforms imposed on it in Copenhagen, yet there remain serious obstacles to conquer. Economically, Turkey faces raising inflation and high public debt. The appropriate milieu for the economic competition is missing too. Another point to discuss is the question of human rights' violation. Although being witnesses of constituent process, Turkey has still much to do in this area. It is strongly advised to step up to implementation of recommendations, not only to remain down by legislative reforms. Turkey is also laid by reaching a settlement in the diplomatic relationships with its neighbours, especially with Greece, Cyprus and Armenia. Finally, the moot point of all questions regarding Turkey is its Islamic character. Islam is the second biggest religion in many member states of EU. That is to say, Islam is already an animate constituent of Europe.

In addition, there is a question if Turkey is a European country at all and whether it is eligible to ask for accession into EU actually. Answering the second question is relatively easy. The negotiation talks were started according

To sum up present knowledge, there is no doubt that the accession to the European Union will be a pretentious work economically as well as socially. Regarding latest polls there are only about 35 % Europeans who wish Turkey to join EU. Nevertheless, the possible membership of Turkey brings much more positives than negatives. We should consider the following fact. If EU wants to strengthen its position in the international policy, it needs a partner like Turkey. Since Turkey is being west-orientated country with predominant Islamic character, it is able to mediate a dialog between West and Muslims countries. Much more, Turkey has the second biggest army among NATO's countries. It sounds more than reasonable to help such a country and then to keep it by our side.

Yet it is just a bridge. It touches both shores despite of the fact does not belong to anyone. We could also say that it appertain to both of them. It depends on the angle of our view. To conclude, it would be a pity and a shame to tear down this bridge because of the narrow-minded misunderstanding.

the Article 28 of Ankara Agreement and Paragraph 49 Treaty on EU. Whether Turkey was, is or will be the part of the European history, that hard to say. Anyway, European Union is based on the principles of humanity and solidarity and every single member state is supposed to cope among the borders qualified in this way, does not matter what the geographical borders are. Turkey with its exceptional location poses a natural bridge between Asia and Europe. We highlight the word bridge especially because the bridge is a flow line; it is opportunity for mutual contact and could be the medium how to fetch through.

PŘÍLOHY

Název politické strany	Zkratka	Vznik	Leader / osobnost strany
Lidová republikánská strana	CHP	9. 9. 1923	Deniz Baykal/ İnönü, Atatürk
Cumhuriyet Halk Partisi	DP	7. 1. 1946	Adnan Mederes
Demokratická strana	AP	11. 2. 1961	Suleyman Demirel, Ragıp Gümüşpala
Strana vlastní	ANAP	23. 5. 1983	Mesut Yılmaz/Turgut Özal
Anavatan Partisi	DYP	23. 6. 1983	Tansu Çiller
Strana pravé cesty	MHP	7. 7. 1983	Devlet Bahçeli
Strana národního hnutí	NOP	leden 1970	Necmettin Erbakan
Milliyetçi Hareket Partisi	MSP	říjen 1972	Necmettin Erbakan
Strana blahobytu	RP	19. 7. 1983	Necmettin Erbakan / Ali Turkmen
Rafah	FP	17. 12. 1997	Recal Kutan
Strana ctnosti	SP	Červenec 2001	Recal Kutan
Saadet Partisi	AKP	2001	Tayyip Recep Erdogan
Strana spravedlnosti a pokroku	DSP	14. 11. 1985	Bülent Ecevit
Strana demokratické levice	TTP		
Strana tureckých pracujících	YDP		
Strana nového Turecka	SPTK	1974	Kemal Burkan
Yeniden Dogus Partisi	PKK	1978	Abdulah Ogalan
Strana kurdských pracujících	HBP	1990	
Lidová strana pracujících	DEHP	květen 1994,	
Demokratická strana	DEHAP	1999	
Demokratik Halk Partisi			
Dehap			
Kongres Kurdských pracujících			
Kongra-Gel			

Tab. 1 Turecké politické strany v textu zmíněné

je opravdu velmi nizka.
 Jak je vidět z těchto výsledků, podpora vstupu Turecka do EU

German Marshall Fund of the United States.

Tab. 3 Výsledky šetření „Transatlantické trendy 2005“, které provedl

Domiňuje se, že členství Turecka v EU je... (v %)			
Dobře	Špatně	Neví	
Velká Británie	32	19	41
Itálie	31	21	43
Španělsko	26	23	41
Nizozemí	25	33	39
Polsko	22	20	41
Slovensko	17	28	34
Portugalsko	16	16	53
Německo	15	40	43
Francie	11	47	41
Turecko	63	17	17
USA	35	7	41

Tab. 2 Výsledky voleb do tureckého parlamentu v roce 2002
 Volby vyhrála Strana spravedlnosti a pokroku bývalého
 istanbulského starosty Erdogana.

Politická strana	Získaná [%]	Počet míst v parlamentu
AKP	34,3	363
CHP	19,4	178
DYP	9,6	-
MHP	8,3	-
ANAP	5,1	-
DSP	1,1	-
Nezávislí	-	9

Srovnání s výsledky Eurobarometru z podzimu téhož roku:
http://europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_anx.pdf

Tab. 4 Průzkum Eurobarometru provedený na jaře 2005.

Jste pro nebo proti členství Turecka v EU? (v %)		
Pro	Proti	
54	31	Polsko
51	38	Maďarsko
50	40	Švédsko
45	37	Velká Británie
42	33	Španělsko
39	53	Nizozemí
37	51	Česká republika
21	74	Německo
21	70	Francie
16	80	Kypř
10	80	Rakousko
32	55	EU-15
35	52	EU-25

Tab. 6 Turecká inflace v %
 Ještě na počátku 90. let dosahovala inflace trojmístných čísel. Úspěšně ozdravování ekonomiky snížilo inflaci v roce 2004 až pod hranici 10 %.

Rok	% inflace
1994	105
2000	58
2003	17
2004	9
2005	12

Tab. 5 Roční růst tureckého HDP
 Na vývoji růstu HDP vidíme významný výkyv v roce 2001 zapříčiněný ekonomickou krizí, ze které se země velmi rychle zotavila.

Rok	Roční růst HDP v %
1995	7,2
1996	7
2001	-7,5
2002	7,9
2003	5,8
2004	7,7
2005 (odhad)	5,1

Tab. 8 Turecký import v roce 2004

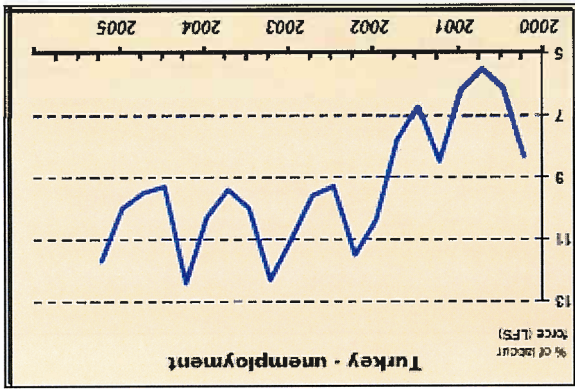
Nejvýznamnější partneri	Podíl v % na celkovém importu
Německo	12,9
Rusko	9,3
Itálie	7,1

Tab. 7 Turecký export v roce 2004

Nejvýznamnější partneri	Podíl v % na celkovém exportu
Německo	13,9
Velká Británie	8,8
USA	7,7

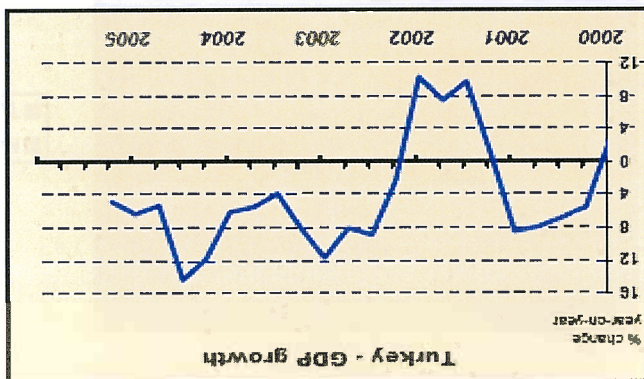
Obr. 2

Nezaměstnanost v %
Zdroj: CCEQ, 2/2005, EK

Obr. 1

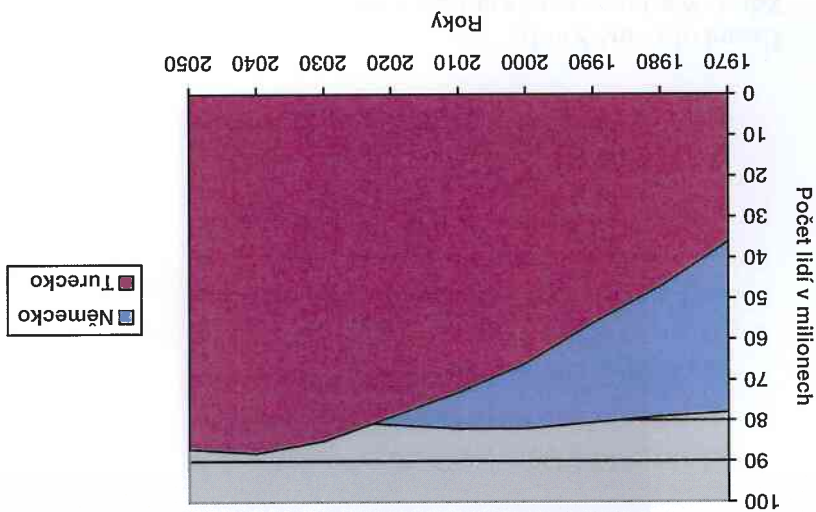
Roční změna růstu HDP v procentech
Zdroj: CCEQ (Candidate Country's Economy Quarterly), 2/2005 EK

Obr. 4 Turecko
Zdroj: EU

Obr. 3 Demografický vývoj

Obr. 6 Rozmístění Alevitů v rámci Turecké republiky (Nejmavší místa indikují nejhusťší osídlení touto skupinou obyvatelstva).
Zdroj: Encyklopedie Orientu

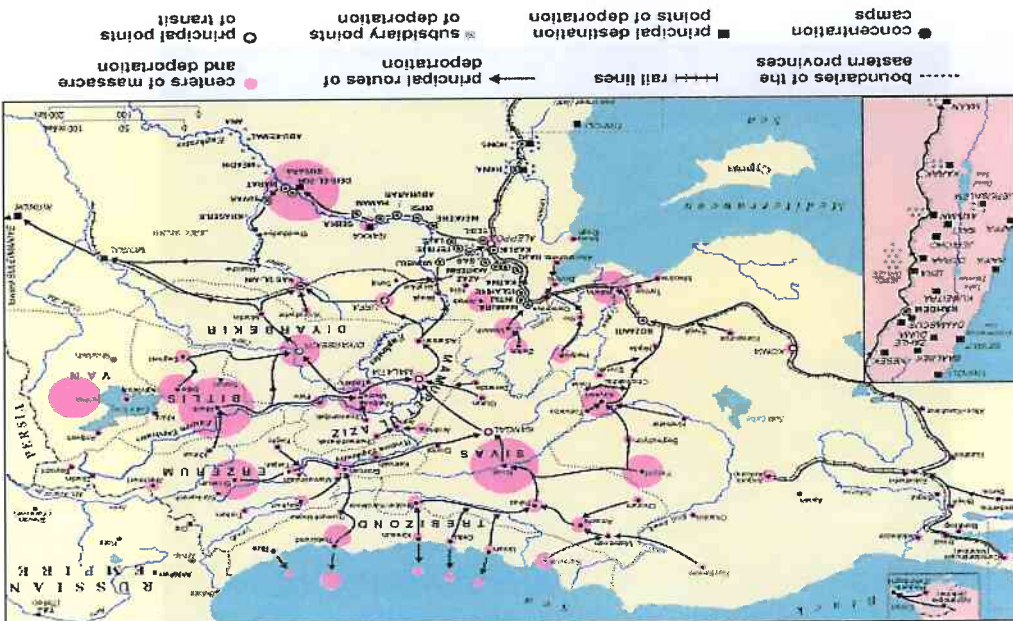

Obr. 5 Území obývané Kurdy
Zdroj: Washingtonský kurdecký institut

Obr. 8 Trasa ropovodu Baku-Tbilisi-Ceyhan
Zdroj: BTC company

Obr. 7 Ohniska arménské genocidy
Zdroj: www.armeniadiaspora.com

Obr. 10 Nová turecká lira
Zdroj: Agentura AP

Obr. 9 Hranice Severokyperské turecké republiky
Zdroj: www.european-cyprus.net

Obr. 12 Ismet İnönü, druhý turecký prezident
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 11 Kemal Mustafa Atatürk
Zdroj: Encyklopedie orientu

Obr. 14 Turgut Özal, bývalý turecký prezident
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 13 Kenan Evren, bývalý turecký prezident
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 16 Ahmet Necdet Sezer, současný turecký prezident
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 15 Süleyman Demirel, bývalý turecký prezident
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 18 Abdullah Gül – Minister zahraničních věcí Turecké republiky
Zdroj: Turecké Ministerstvo zahraničních věcí

Obr. 17 Byvalý turecký premiér Necmettin Erbakan
Zdroj: Encyklopedie orientu

Obr. 20 Recep Erdogan, Jose Manuel Barroso, předseda EK
Zdroj: Agentura AP

Obr. 19 Současný premiér Turecka, předseda vládní strany AKP Erdogan
Zdroj: Encyklopedie orientu

Obr. 22 Mustafa Oğuz Demiralp, generální tajemník Úřadu pro záležitosti EU
Zdroj: www.euturkey.org.tr

Obr. 21 Hlavní turecký vyjednávač Ali Babacan
Zdroj: EU

Obr. 24 Zástupci severní a jižní části Kypru Dankush a Clerides
Zdroj: EU

Obr. 23 Evropský komisař pro rozšíření Olli Rehn
Zdroj: EU

Obr. 26 Predseda PKK Abdullah Ocalan
Zdroj: Agentura AP

Obr. 25 Prezident severní části Kypru Talat
Zdroj: EU

POUŽITÁ LITERATURA A INTERNETOVÉ ODKAZY

Knihy

- Barša, P.: Západ a Islámismus, Sřed civilizační nebo dialog kultur?, Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha 2001
- Beer, P.: Stručné dějiny Evropy – Idea Evropy a její proměny, Barnister & Principál, Praha 2003
- Fleissig, J., Bahbouh, Ch.: Malá encyklopedie islámu, Dar ibn Rushd, Praha 1993
- Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum, Praha 1999
- Had, M.: Druhy a třetí pílř EU, Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2001
- Haertl, F.: Základy islámu, Votobia, Olomouc 1997
- Horyna, B.: Idea Evropy, Argo, Praha 2001
- Hradečný, P.: Řekové a Turci - nepřátelé nebo spojenci, MLN, Praha 2000
- Krejčí, J.: Positivizující proudy dějin, Slon, Praha 2002
- Kropáček, L.: Blízky východ na přelomu tisíciletí: dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy, Vyšehrad, Praha 1999
- Kropáček, L.: Islám a západ, Vyšehrad, Praha 2002
- Kropáček, L.: Islámský fundamentálníismus, Vyšehrad, Praha 1996
- Křikavová, A., Mendel, M., Müller, Z., Dudák, V.: Islám, ideál a skutečnost, Baset, Praha 2002
- Kuschel, K.J.: Spor o Abrahamu, Vyšehrad, Praha 1997
- Macek, Z.: Blízky a střední východ po roce 1945, PF ZU, Pizeň 1996
- Malečková, J.: Úrodná půda – žena ve službách národa, ISV, Praha 2002
- Muzikář, J.: Kapitalismus na předním východě, II.
- Muzikář, J.: Islám v politice, Svoboda, Praha 1987
- Muzikář, J.: Zápas o novodobý stát v islámském světě: od mešity k parlamentu, Academia, Praha 1989
- Pravec, K.: Kemal Atatürk, Svoboda, Praha 1967
- Redgateová, A.E.: Arméni, MLN, Praha 2003
- Rosulek, P., Cabada, L.: Evropa národů, patriotů a integrace, Aleš Čeněk, Pelhřimov 2002
- Svoboda, P.: Právo vnějších vztahů EU, Linde, Praha 1999
- Tauer, F.: Svět islámu, Vyšehrad, Praha 1984

- Veber, V.: Dějiny sjednocené Evropy, NLN, Praha 2004
- **Casopisy a denní tisk:**
 - Dějiny a společnost
 - The Economist
 - Ekonom
 - Euro
 - Hospodářské noviny
 - Integrate
 - Mezinárodní politika
 - Nový orient
 - Respekt
- **Internet**
 - <http://europa.eu.int> – Oficiální portal EU
 - www.deltur.cec.eu.int – Reprezentace Evropské komise v Turecku
 - www.tbmm.gov.tr/ul_kom/kpk/english.htm - Evropsko-turecký parlamentní výbor
 - www.euturkey.org.tr – Turecko-evropská komunikační platforma
 - www.mfa.gov.tr – Ministerstvo zahraničí Turecké republiky
 - www.tbmm.gov.tr – Stránky tureckého parlamentu
 - www.die.gov.tr/ENGLISH/index.htm - Státní statistický úřad Turecka
 - <http://epp.eurostat.cec.eu.int> – Evropský statistický úřad
 - www.europeum.org – Institut pro evropskou politiku
 - www.cia.gov – Ústřední zpravodajská služba USA
 - www.imf.org – Mezinárodní měnový fond
 - www.tustad.org/english.nst - Turecká průmyslová a obchodní asociace
 - www.cer.org.uk – Centrum pro evropskou reformu
 - www.ceps.be – Centrum pro studia evropské politiky
 - www.theepc.be – Centrum pro evropskou politiku
 - www.politicalresources.net – Politický rozcestník seřazený podle států
 - www.parties-and-elections.de – Databáze politických stran a jejich představitelů v Evropě
 - www.rulers.org – Databáze představitelů států

- www.worldstatesmen.org – Encyklopedie vůdců národů a organizací
- www.integrace.cz – Server o EU
- www.euroactiv.com – Server o EU
- www.amnesty.org – Oficiální stránky Amnesty International
- www.freedomhouse.org - Oficiální stránky Freedom house
- www.hrw.org – Oficiální stránky Human Rights Watch
- www.transparency.org – Oficiální stránky Transparency International
- www.islamcz.cz – Islámská nadace Praha
- www.muslim.cz – Islámská nadace Brno
- www.oic-otic.org – Organizace islámské konference
- <http://i-cias.om/e.o/> - Encyklopedie orientu
- www.european-cyprus.net – Informační server o Kypranech
- www.armeniadiaspora.com – Informační server o Arménii a Arménech
- <http://meria.idc.ac.il> – Revue Středního východu o mezinárodních záležitostech
- www.religioscope.com – Internetový magazín o náboženství
- <http://kurdove.ecn.cz> – Český server o Kurdech a Kurdistanu
- www.kurd.org – Washingtonský kurdský institut
- www.turkishdailynews.com – Internetový deník
- www.turkishpolicy.com – Internetový deník
- www.foreignpolicy.org.tr – Internetový deník
- www.zaman.com – Internetový deník
- www.globapolitics.cz – Internetový časopis o světové politice
- www.bbc.com – Zpravodajský portal BBC
- www.rferl.org – Zpravodajský portal Radia Free Europe